D A L E N

s o c i a a l - e c o n o m i s c h e
s c h e t s v a n h e t r u i l -
v e r k a v e l i n g s g e b i e d

L 4
154 B

n o t a 1 5 4

l a n d b o u w - e c o n o m i s c h i n s t i t u u t
a f d e l i n g s t r e e k o n d e r z o e k
m a a r t 1 9 6 1

INHOUD

		Blz.
INLEIDING		3
HOOFDSTUK I	DE SOCIAAL-ECONOMISCHE ONTWIKKELING VAN HET RUILVERKAVELINGSGEBIED EN ZIJN NAASTE OMGEVING	5
HOOFDSTUK II	ENKELE ASPECTEN VAN DE AGRARISCH-ECONOMISCHE STRUCTUUR	13
	§ 1. De bodemgesteldheid en waterhuishouding	13
	§ 2. De bedrijfsgroottestructuur	14
	§ 3. Grondgebruik in en buiten het blok	17
	§ 4. De verkavelingstoestand	18
	§ 5. Eigendom en pacht	19
	§ 6. Bedrijfsgebouwen en woningen	20
	§ 7. Openbare nutsvoorzieningen	21
	§ 8. De belangstelling voor verplaatsing, vergroting en verkoop	21
HOOFDSTUK III	HET PRODUKTIEPLAN EN DE BEDRIJFSVOERING	24
	§ 1. De aard van het grondgebruik	24
	§ 2. Het bouwland	25
	§ 3. De rundveehouderij	26
	§ 4. De varkens- en kippenhouderij	27
	§ 5. De mechanisatie en enkele andere aspecten van de bedrijfsvoering	30
	§ 6. De arbeidsbehoefte	32
HOOFDSTUK IV	ENKELE ASPECTEN VAN DE AGRARISCH-SOCIALE STRUCTUUR	34
	§ 1. De leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden	34
	§ 2. Het onderwijs van de bedrijfshoofden	35
	§ 3. Het onderwijs van de echtgenoten der bedrijfshoofden	36
	§ 4. De beroepen der boerenzoons	37
	§ 5. Het onderwijs der boerenzoons	40
	§ 6. De landarbeiders	41
	§ 7. Het verenigingsleven	42
SAMENVATTING		44
LIJST VAN BIJLAGEN		48

INLEIDING

In deze sociaal-economische schets wordt een globale indruk gegeven van de sociale en economische omstandigheden, waaronder de landbouw in het ruilverkavelingsgebied Dalen wordt uitgeoefend.

De in deze schets verwerkte gegevens zijn afkomstig van het Centraal Bureau voor de Statistiek en van een door de Cultuurtechnische Dienst gehouden enquête die betrekking had op die grondgebruikers van wie de bedrijfsgebouwen binnen het blok gelegen zijn. Ook zijn enkele oriënterende gesprekken gevoerd met ter plaatse goed bekende personen over de sociale en economische verhoudingen in het gebied, terwijl zij tevens behulpzaam waren bij de indeling van de grondgebruikers in beroepsgroepen.

In de jaren 1941-1942 werd door enkele waterschappen en een veenschap voor hun gebied een aanvraag tot ruilverkaveling ingediend, nl. in:

1941 door het waterschap "De Oshaarsche Ruimsloot";
1941 door het veenschap "De Coevorder- en Dalervenen";
1942 door de waterschappen "Groote Ruimsloot", "Het Loodiep" en "Dalerveen".

In de loop van 1954 werd door het hoofdbestuur van het Drentsch Landbouw Genootschap verzocht tevens de esgronden rondom de plaatsen Dalen en Wachtum in het te vormen ruilverkavelingsblok op te nemen. Nadat in het jaar 1954 door de afdeling Dalen van het Drentsch Landbouw Genootschap en het bestuur van de buurtvereniging De Mars (gemeente Dalen) op bespoediging van de ruilverkaveling was aangedrongen, voornamelijk wegens de slechte toestand der wegen, werd in 1958 door het gemeentebestuur van Dalen een aanvraag tot ruilverkaveling ingediend voor gronden (esgronden) rondom de verschillende dorpen in deze gemeente, waarvoor zulks tot dusverre nog niet is aangevraagd.

In 1959 werden de huidige blokgrenzen definitief vastgesteld. Uit bijgevoegde kaart blijkt dat de grenzen in hoofdzaak door waterwegen worden bepaald. Ten noorden van het blok is dit de Verlengde Hoogeveensche Vaart; in het oosten loopt de grens westelijk van Veenoord via een vrijwel rechte lijn naar het zuiden tot het Stieltjeskanaal. Dit kanaal vormt verder de zuidgrens tot even ten oosten van Coevorden. De westelijke begrenzing wordt gevormd door het kanaal van Zwinderen naar Coevorden.

Het ruilverkavelingsblok Dalen heeft een oppervlakte van ongeveer 7200 ha en valt uiteen in vier gedeelten, welke in enkele opzichten structurele verschillen vertonen. Deze vier blokdelen zijn:

1. Nieuw-Zwinderen (het noordwestelijk deel van het blok);

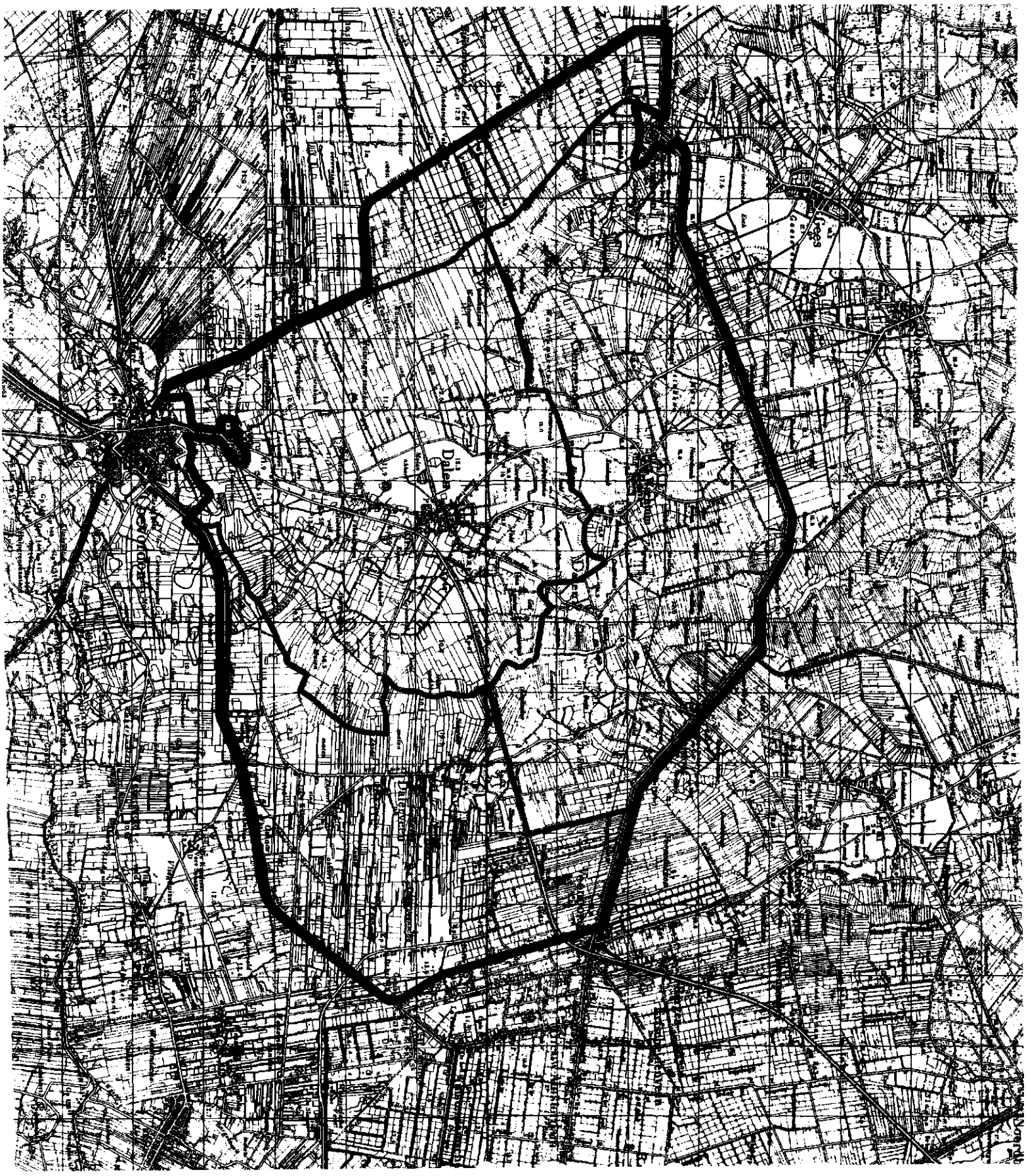
2. Zwinderen-Wachtum (het noordelijk en noordoostelijk deel van het blok);

3. Dalen-Dalerpeel (het centrum en zuidwestelijk deel van het blok);

4. Dalerveen-Veenoord (het oostelijk en zuidoostelijk deel van het blok).

Het grootste deel van het ruilverkavelingsblok is gelegen in de gemeente Dalen. Verder omvat het blok in het noordwesten een deel van de gemeente Oosterhesselen (met uitzondering van de woonkern Zwinderen), in het noordoosten een deel van de gemeente Sleen en in het uiterste zuidwesten een deel van de gemeente Coevorden (exclusief de stad Coevorden en de woonkern Loo).

Waar dit zinvol bleek, zijn de gegevens voor de vier gebieden afzonderlijk vermeld.

Dalen

HOOFDSTUK I

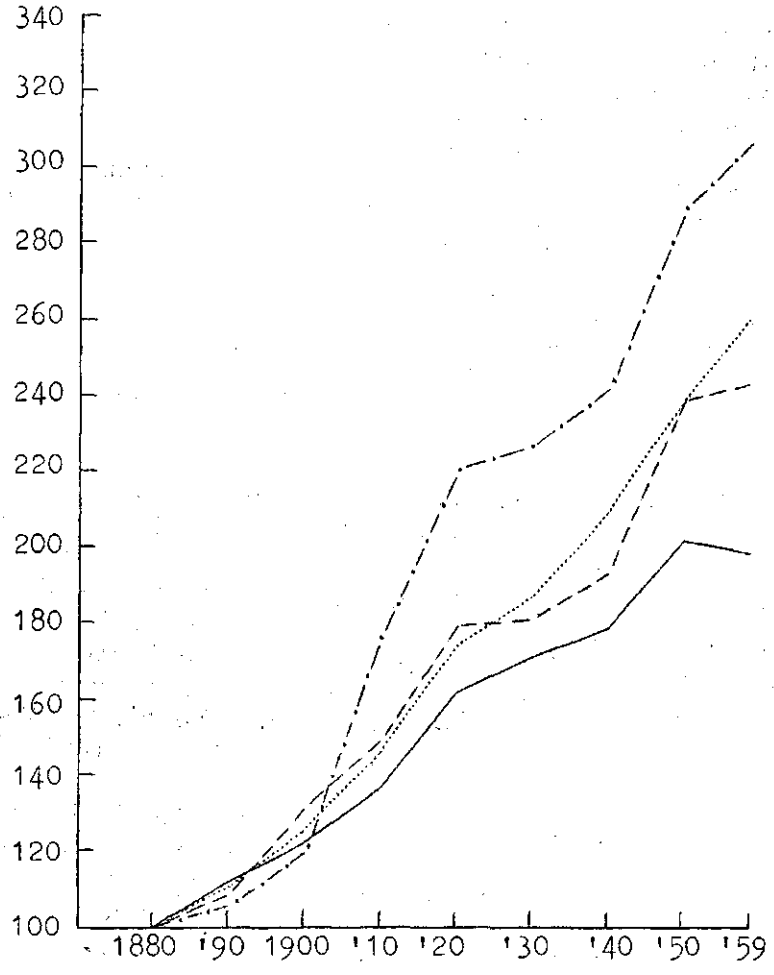
DE SOCIAAL-ECONOMISCHE ONTWIKKELING VAN HET RUILVERKAVELINGSGEBIED EN ZIJN NAASTE OMGEVING

Binnen het blok liggen de dorpen Dalen en Wachtum en de woonkern Dalerveen; alle behoren zij tot de gemeente Dalen.

Uit bijlage 1 blijkt dat de bevolking van de gemeente Dalen sedert 1880 bijna is verdubbeld. De bevolkingstoeneming van Dalen is echter achtergebleven bij die van de omliggende gemeenten Sleen, Oosterhesselen en Coevorden, en ook bij die van de provincie Drente. Tevens kunnen wij uit bijlage 1 constateren dat er sedert 1950 in de gemeente Dalen, dit in tegenstelling tot de naburige genoemde gemeenten, zelfs sprake is van een stagnatie in de bevolkingsgroei. In grafiek 1 is de ontwikkeling weergegeven.

Grafiek 1

BEVOLKINGSONTWIKKELING
1880-1959
Indexcijfers(1880=100)

Voor de indexcijfers: zie bijlage 1.

Uit de C.B.S.-volks- en beroepstelling, gehouden op 31 mei 1947, blijkt de spreiding van de bevolking van de gemeente Dalen over de diverse wijken:

Dalen	1325	inwoners
Wachtum	425	"
Dalerveen	400	"
Stieltjeskanaal	350	"
Vossebelt	350	"
Dalerpeel	425	"
Nieuwlande	125	"
Verspreide huizen	600	"
Holsl. brug	100	"
Oost. brug	100	"
Om Stieltjeskanaal	150	"
Ten westen v. Loodiep	175	"
Ten westen v. Dalerpeel	100	"
Totaal	4625	inwoners

Gedurende de periode 1947-1956 zijn in de gemeente Dalen 46 woningwetwoningen en 87 premiewoningen gebouwd. Van deze 46 woningwetwoningen verrezen er slechts 8 in het dorp Dalen; de overige in Dalerpeel.

De huidige gemeentegrenzen van Dalen komen ongeveer overeen met die van het oude kerspel Dalen, een onderdeel van het eerste dingspil. In 1884 werd Schoonebeek als een zelfstandige gemeente van het grondgebied van de gemeente Dalen afgesplitst. De oppervlakte van de gemeente Dalen bedraagt thans 6780 ha, waarvan ongeveer 6700 ha land is.

Het dorp Dalen is gelegen aan Rijksweg No. 34, welke de noord-zuidverbinding vormt tussen Coevorden en Emmen. De oost-westverbindingen met Dalen zijn slechts van lokale betekenis. Het station van de Nederlandse Spoorwegen dient alleen nog voor goederenvervoer. De busverbindingen met de omliggende dorpen zijn vrij goed.

De landbouw is de belangrijkste bestaansbron in de gemeente Dalen. De oppervlakte cultuurgrond is sinds 1910 toegenomen met 1950 ha, zodat deze in 1959 5.592 ha bedroeg (bijlage 2). Dit is een toeneming van 53% in 49 jaar. Het aantal landbouwbedrijven van 1 ha en groter groeide gedurende dezelfde periode aan met 12%. Uit de vergelijkbare cijfers voor de provincie Drente blijkt dat vooral de toeneming van de oppervlakte cultuurgrond en, zij het in mindere mate, tevens van het aantal bedrijven van 1 ha en groter in Dalen geringer is geweest dan in de provincie als geheel.

Volgens de C.B.S.-volks- en beroepstelling 1947 was in dat jaar 68% van de mannelijke beroepsbevolking van de gemeente Dalen in de landbouw werkzaam. Het meest uitgesproken agrarisch karakter had de wijk Dalerveen; in de wijk Dalerpeel was de veenderij nog relatief van groot belang (tabel 1).

Tabel 1

MANNELIJKE BEROEPSBEVOLKING PER WIJK IN DE GEMEENTE DALEN

Beroepsgroep	Werkende mannen in				Perc. naar beroep in			
	gem. Dalen	wijk Dalen	Daler-veen	Daler-peel	gem. Dalen	wijk Dalen	Daler-veen	Daler-peel
Bouwnijverheid	72	58	6	8	5	7	2	2
Mijnbouw, veenderijen, enz.	68	4	4	60	5	0	1	17
Metaalnijverheid	39	24	8	7	3	3	3	2
Overige nijverheid	41	32	2	7	3	4	1	2
Voedings- en genotmidd.	84	54	11	19	6	6	4	6
Landbouw	1008	540	256	207	68	66	86	60
Handel en verkeer	100	64	5	30	7	8	2	9
Overheid, onderwijs, vrije beroepen	50	42	3	5	3	5	1	1
Overige beroepen	7	5	-	2	0	1	-	1
Alle beroepsgroepen	1469	823	295	345	100	100	100	100

Bron: C.B.S.-volks- en beroepstelling 1947.

Uit tabel 2 blijkt dat gedurende de periode 1947-1956 het aantal werkende mannen in de gemeente Dalen is gedaald van 1469 tot 1430. Het aantal daarvan dat in de agrarische sector werkte nam af met 101 personen, waardoor het percentage mannen dat in de landbouw werkzaam was, daalde van 68 tot 63.

Tabel 2

MANNELIJKE BEROEPSBEVOLKING GEMEENTE DALEN
1947-1956

Beroepsgroep	Werkende mannen in			
	1947		1956	
	aantal	in %	aantal	in %
Landbouw	1008	68	907	63
Nijverheid	304	22		
Handel, verkeer	100	7	523	37
Overheid, onderwijs, vrije beroepen	50	3		
Overige beroepen	7	-		
Alle beroepsgroepen	1469	100	1430	100

Bronnen: 1947 C.B.S.-volks- en beroepstelling;
1956 C.B.S.-woningtelling

De industriële werkgelegenheid is in de gemeente Dalen van ondergeschikte betekenis. In de toekomst is er ook weinig uitbreiding van de industriële werkgelegenheid te verwachten.

Het aantal woonforensen verminderde in de periode 1947-1956 belangrijk. In 1947 bedroeg dit 169, in 1956 nog 110 of 7,5% van de mannelijke beroepsbevolking. Onder deze 110 woonforensen bevonden zich 97 gezinshoofden en alleenstaanden, van wie er 47 in de gemeente Coevorden werkzaam waren. Het aantal werkforensen dat in de gemeente Dalen werkte bedroeg in 1956 32; hiervan waren er 13 afkomstig uit Oosterhesselen.

Niet alleen is het aantal mannen dat in de agrarische sector werkzaam was gedurende de periode 1947-1956 verminderd, maar tevens blijkt zich een verschuiving voltrokken te hebben tussen de onderscheiden categorieën (tabel 3). Het aantal zelfstandigen is toegenomen met 15%, het aantal meewerkende gezinsleden en vreemden gedaald met respectievelijk 34 en 31%. Ook in de aangrenzende gemeenten blijkt zich een zelfde ontwikkeling te hebben voorgedaan.

Tabel 3

DE MANNELIJKE AGRARISCHE BEROEPSBEVOLKING
1947-1956

Gemeente	Categorie	Aantal personen in		Indexcijfers 1956 (1947=100)
		1947	1956	
Dalen	zelfstandigen	473	546	115
	meewerkende gezinsleden	253	166	66
	vreemden	282	195	69
Sleen	zelfstandigen	502	515	103
	meewerkende gezinsleden	255	112	44
	vreemden	537	403	75
Oosterhesselen	zelfstandigen	352	375	107
	meewerkende gezinsleden	200	126	63
	vreemden	284	240	85
Coevorden	zelfstandigen	352	375	107
	meewerkende gezinsleden	200	126	63
	vreemden	284	240	85

Bronnen: 1947 C.B.S.-volks- en beroepstelling.
1956 C.B.S.-woningtelling.

Een globale indicatie van de inkomenspositie van de landbouwers in de gemeente Dalen is te ontlenen aan de C.B.S.-woningtelling 1956. Hierbij dient echter bedacht te worden dat men aan de absolute hoogte van de bij de woningtelling opgegeven inkomens geen grote waarde kan hechten; wel zijn deze gegevens voldoende betrouw-

baar voor regionale niveauvergelijkingen. Zoals uit tabel 4 blijkt, lag het gemiddelde inkomen van de landbouwers in de gemeente Dalen lager dan in de provincie Drente en in Nederland. Wel blijkt, dat in de gemeente Dalen de landbouwers een gunstiger inkomenspositie hebben dan degenen die in de overige beroepssectoren werken.

Tabel 4

INKOMENSKLASSE

	Gemeente Dalen	Provincie Drente	Nederland
Perc. landbouwers 1) in inkomenskl. < f.3000,-	36	25	21
f. 3000,- - f. 6000,-	52	58	54
f. 6000,- - f.10000,-	10	15	20
≥ f.10000,-	2	2	5
Perc. werkenden 1) in inkomenskl. < f.3000,-	50	42	32
f. 3000,- - f. 6000,-	41	47	53
f. 6000,- - f.10000,-	7	9	12
≥ f.10000,-	2	2	3

1) Gezinshoofden en alleenstaanden.

Bron: C.B.S.-woningtelling 1956.

Tot slot van dit hoofdstuk volgt een kort overzicht van het aantal landbouwbedrijven waarvan de bedrijfsgebouwen binnen het ruilverkavelingsblok zijn gelegen. Het betreft hier uitsluitend bedrijven waarbij cultuurgrond in gebruik is. 77 grondgebruikers exploiteren minder dan 1 ha, 487 bedrijfshoofden 1 ha of meer. Echter zijn niet meer dan 425 van deze grondgebruikers als landbouwer aan te merken. De overigen hebben een hoofdberoep buiten de landbouw of zijn in feite landarbeider of wel rustend landbouwer. Om van het een en ander een goede indruk te krijgen zijn alle grondgebruikers verdeeld in vier beroepsgroepen, te weten:

A uitsluitend landbouwers;
B landbouwers met nevenberoep;
C niet-landbouwers met grondgebruik;
D andere personen, meest rustende landbouwers met enig grondgebruik.

Uit verscheidene onderzoekingen is gebleken, dat ook de B-grondgebruikers als landbouwers zijn aan te merken; zij voelen zich in de eerste plaats boer.

Van de groep grondgebruikers met bedrijven < 1 ha zijn er 46 aan te merken als C- en 30 als D-grondgebruiker. Bovendien is er nog 1 bedrijfje < 1 ha dat wegens zijn afwijkende bedrijfsvoering is ingedeeld in de rubriek speciale bedrijven. Tabel 5 geeft hiervan een overzicht.

Tabel 5

GRONDGEBRUIKERS MET MINDER DAN 1 HA

Gebied	Aantal bedrijven < 1 ha in de groep(en)			
	C	D	C+D	spec.bedr.
Nieuw-Zwinderen	1	1	2	-
Zwinderen-Wachtum	14	7	21	1
Dalen-Dalerpeel	19	10	29	-
Dalerveen-Veenoord	12	12	24	-
Gehele blok	46	30	76	1

Bron: C.D.-enquête 1960.

In verhouding tot het totale aantal grondgebruikers per gebiedsdeel komt het hoogste percentage bedrijfshoofden met bedrijven < 1 ha voor in Dalerveen-Veenoord en bedraagt 18. Een overzicht van alle bedrijven naar beroepsgroep en grootteklasse per gebied wordt gegeven in bijlage 3; bovendien is in grafiek 2 de procentuele verdeling der A- en B-bedrijven over de onderscheiden grootteklassen per gebied en voor het gehele blok in beeld gebracht. De in bijlage 3 vermelde onderverdeling van de in de inleiding genoemde en op de kaart aangegeven blokdelen wordt in de volgende beschouwingen niet gevolgd.

In tabel 6 zijn de grondgebruikers met ≥ 1 ha cultuurgrond gesplitst naar beroepsgroepen. 46% van het totaalaantal bedrijven in het ruilverkavelingsgebied Dalen ligt in het blokdeel Dalen-Dalerpeel. C- en D-bedrijven blijken relatief het meest voor te komen in Dalen-Dalerpeel en Dalerveen-Veenoord. De C-bedrijven behoren overwegend en de D-bedrijven alle tot de grootteklasse van 1-5 ha. Van de 487 bedrijfshoofden met ≥ 1 ha grond behoort bijna 12% tot de C- en D-groepen, zodat de beroepsstructuur van de grondgebruikers op dit punt een ander beeld vertoont dan in het ruilverkavelingsgebied Steenwijksmoer, waar 29% der bedrijfshoofden tot de C- en D-grondgebruikers diende te worden gerekend (L.E.I.-nota No. 128). Op de bedrijfsgroottestructuur wordt nader teruggekomen (hoofdstuk II, § 2).

Tabel 6

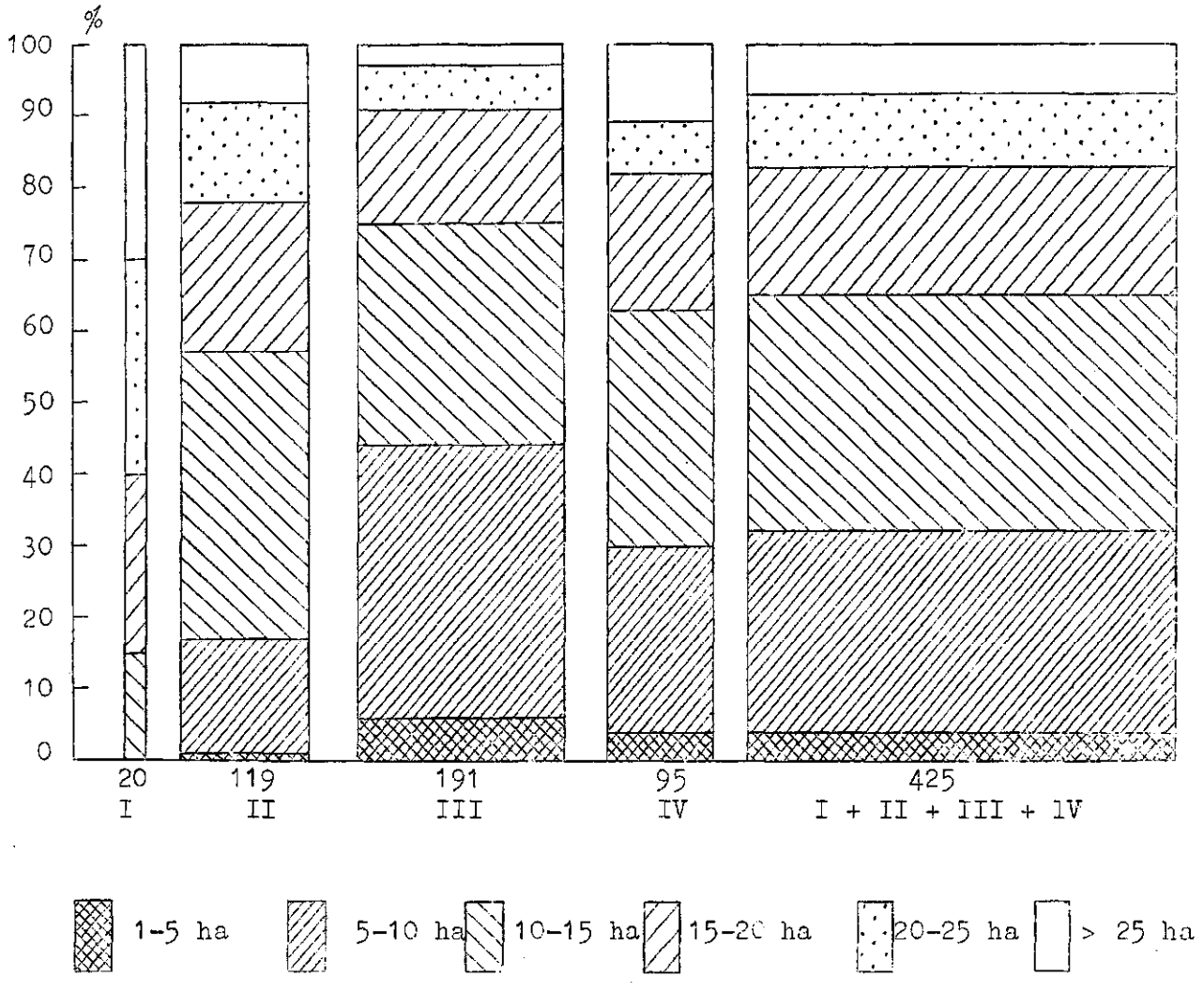
DE BEDRIJVEN ≥ 1 HA NAAR BEROEPSGROEPEN

	Aantal bedrijven ≥ 1 ha						
	totaal	in de beroepsgroep					
		A	B	A+B	C	D	spec.bedr.
1 - 5 ha	70	17	-	17	34	16	3
5 - 10 ha	125	106	10	116	8	-	1
10 - 15 ha	141	132	9	141	-	-	-
15 - 20 ha	78	78	-	78	-	-	-
≥ 20 ha	73	69	4	73	-	-	-
Alle grootteklassen	487	402	23	425	42	16	4
Nieuw-Zwinderen	21	20	-	20	1	-	-
Zwinderen-Wachtum	132	113	6	119	8	3	2
Dalen-Dalerpeel	225	181	10	191	22	11	1
Dalerveen-Veenoord	109	88	7	95	11	2	1

Bron: C.D.-enquête 1960.

Grafiek 2

PROCENTUELE VERDELING VAN DE A- EN B-BEDRIJVEN
OVER DE ONDERSCHEIDENE GROOTTEKLASSEN

I Nieuw-Zwinderen
II Zwinderen-Wachtum
III Dalen-Dalerpeel
IV Dalerveen-Veenoord

Percentages berekend op grond van bijlage 3.

Een indruk van de aard van de nevenberoepen van de B- en de hoofdberoepen van de C-grondgebruikers geeft bijlage 4. De nevenberoepen van de B-grondgebruikers zijn overwegend beroepen die met de landbouw verband houden. Van de C-grondgebruikers oefent 40% het beroep van landarbeider of boswachter uit.

HOOFDSTUK II

ENKELE ASPECTEN VAN DE AGRARISCH-ECONOMISCHE STRUCTUUR

§ 1. De bodemgesteldheid en de waterhuishouding

De esdorpen Dalen en Wachtum zijn gelegen op een zandrug, die een uitloper is van het Drentse plateau. Dit Drentse plateau vormt de scheiding tussen twee hoogveengebieden, waarin de wijken Dalerpeel en Dalerveen zijn gelegen.

Langs de door het gebied stromende beken, de Geeserstroom, de Grote Ruimsloot, het Drostendiep en het Oude Diep, ligt een strook laagveen of moerasveen. Hier vindt men de oude, van oorsprong natuurlijke graslanden of madelanden. De waterbeheersing van deze gronden laat dikwijls te wensen over. Belangwekkend zijn in dit verband de proeven die sedert eind 1956 in de proefpolder Coevorden worden genomen met betrekking tot waterstanden en grondgebruikswijzen. Deze proefpolder beslaat een oppervlakte van 85 ha en ligt in een groot gebied dat voor madelandverbetering in aanmerking komt (onder andere de gronden langs het Loo- en Drostendiep).

In 1922 zijn het Loodiep en het Drostendiep genormaliseerd. Afdoende verbetering in de waterhuishouding heeft dit echter niet ten gevolge gehad.

In 1958 heeft een samenvoeging van een negentiental kleine waterschappen plaatsgehad tot het nieuwe waterschap Loo- en Drostendiep, dat nu een gebied zal bestrijken van ongeveer 30.700 ha. Herhaaldelijk is in de loop der jaren op verbetering van de waterstaatkundige toestand aangedrongen. Er zijn daartoe inmiddels verbeteringsplannen opgemaakt.

Een indruk van de feitelijke waterstaatkundige situatie in de periode 1953-1957 geeft tabel 7, waarin onder meer is opgenomen een overzicht van de oppervlakte cultuurgrond die regelmatig wateroverlast heeft. Deze gegevens zijn verzameld door de Commissie Onderzoek Landbouwwaterhuishouding Nederland en verstrekt door de Cultuurtechnische Dienst Drente.

Tabel 7

DROOGTEGEVOELIGHEID EN WATEROVERLAST

Gemeente	Grasland	Perc. grasland in kl.				Bouwl.	Perc. bouwland in klasse				
	in ha	I	II	III	IV	in ha	I	II	III	IV	V
Dalen	3127	0,6	10,4	46,2	42,5	2391	2,2	46,9	48,-	0,4	2,5
Oosterhesselen	2099	0,4	18,2	28,2	53,2	3117	3,3	54,2	42,2	0,3	-
Sleen	2288	0,2	22,4	42,4	35,-	3232	1,9	51,-	34,8	12,3	-
Coevorden	1971	-	3,2	64,1	32,7	1238	-	36,6	60,2	1,3	1,9

Toelichting: klasse I: regelmatig verdrogende gronden
II: droogtegevoelige gronden
III: praktisch niet verdrogende gronden
IV: gronden met wateroverlast
V: irreversibel indrogend veen.

Bron: C.O.L.N.-gegevens Drente (C.D.).

Van alle in bovengenoemde gemeenten gelegen grasland blijkt 1/3 deel tot de helft in genoemde periode wateroverlast gehad te hebben tot een totale oppervlakte van ongeveer 3900 ha. Van de totale oppervlakte bouwland in deze vier gemeenten leed ruim 49% (4911 ha) aan droogtegevoeligheid. Hieruit blijkt wel duidelijk de urgentie van afdoende waterbeheersingsmaatregelen in het ruilverkavelingsgebied.

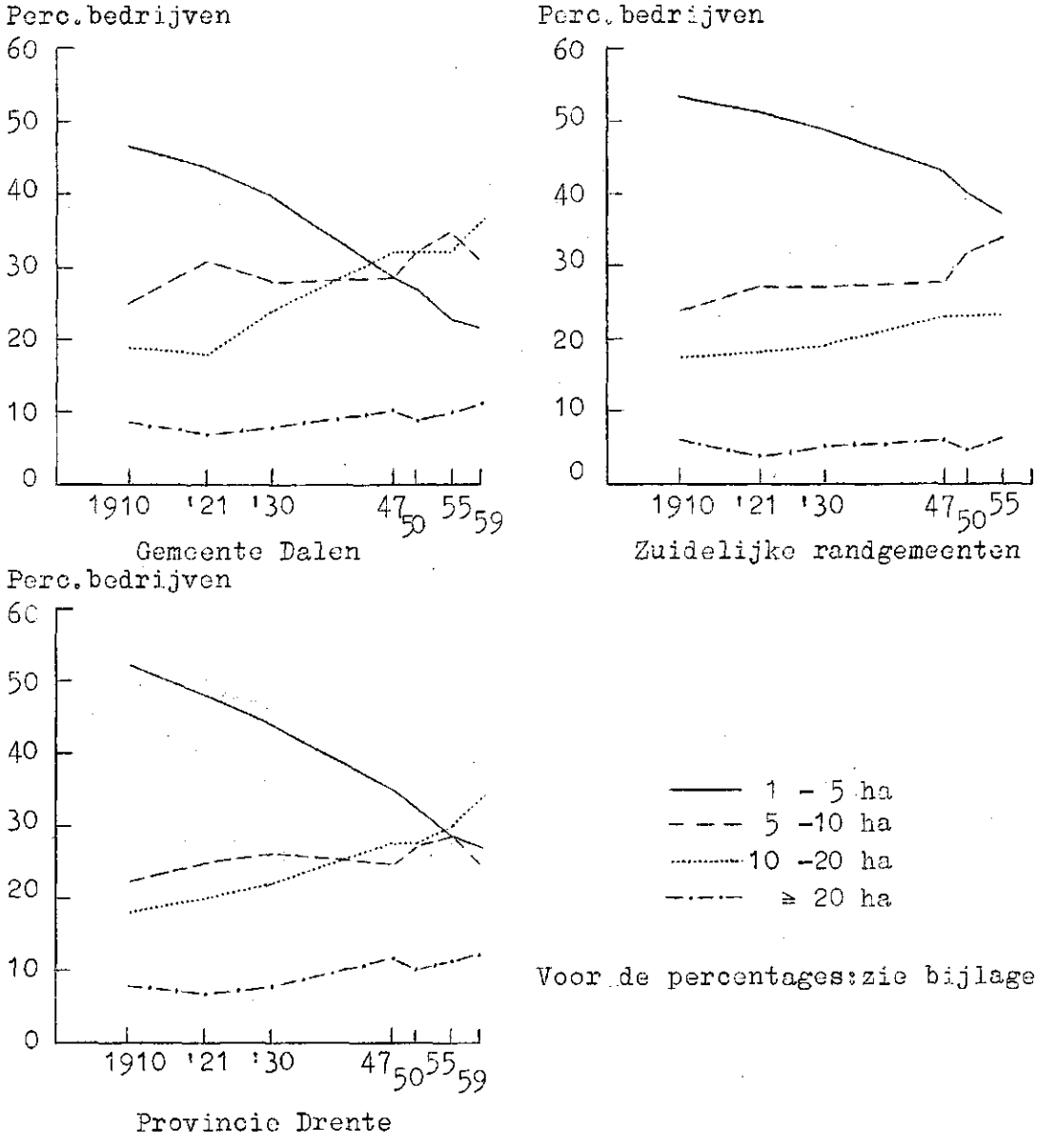
§ 2. De bedrijfsgroottestructuur

Omtrent de historische ontwikkeling van de bedrijfsgroottestructuur in het ruilverkavelingsgebied Dalen staan slechts zeer weinig gegevens ter beschikking. Van de wijzigingen die zich in de loop van de periode 1910-1959 hierin hebben voorgedaan in de gemeente Dalen, de Zuidelijke randgemeenten (voor de periode 1910-1955) en de provincie Drente geven de reeds eerder genoemde cijfers in bijlage 2 een overzicht. De ontginningen vormden de belangrijkste factor die de bedrijfsgroottestructuur in deze periode beïnvloedde. Hierdoor kon de oppervlakte cultuurgrond in de gemeente Dalen met 1950 ha of 53% toenemen; dit is een procentueel grotere uitbreiding dan in de Zuidelijke randgemeenten, maar een geringere dan die welke in de gehele provincie Drente heeft plaatsgehad. Het aantal bedrijven ≥ 1 ha is eveneens, hoewel minder sterk, gestegen, namelijk met 12% (sinds 1950 is een daling ingetreden).

Het percentage bedrijven van 1-5 ha was in 1959 in de gemeente Dalen kleiner dan in de Zuidelijke randgemeenten en de provincie Drente. Het aantal bedrijven uit deze grootteklasse is gedurende de periode 1910-1959 in de gemeente Dalen afgenomen met 46%, gedurende dezelfde periode bedroeg de afneming voor de provincie Drente 41%, voor de Zuidelijke randgemeenten in de periode 1910-1955 slechts 19%. Sterk toegenomen is gedurende de genoemde perioden het aantal bedrijven van 10-20 ha: in de gemeente Dalen met 124%, in de provincie Drente met 120% en in de Zuidelijke randgemeenten met 61%. Ook het aantal bedrijven ≥ 20 ha is sedert 1910 gestegen. Hier is het ontwikkelingsbeeld echter onregelmatiger. Grafiek 3 geeft de ontwikkeling van de bedrijfsgroottestructuur weer.

Grafiek 3

DE ONTWIKKELING VAN DE BEDRIJFSGROOTTESTRUCTUUR
1910-1955/1959

Voor de percentages: zie bijlage 2.

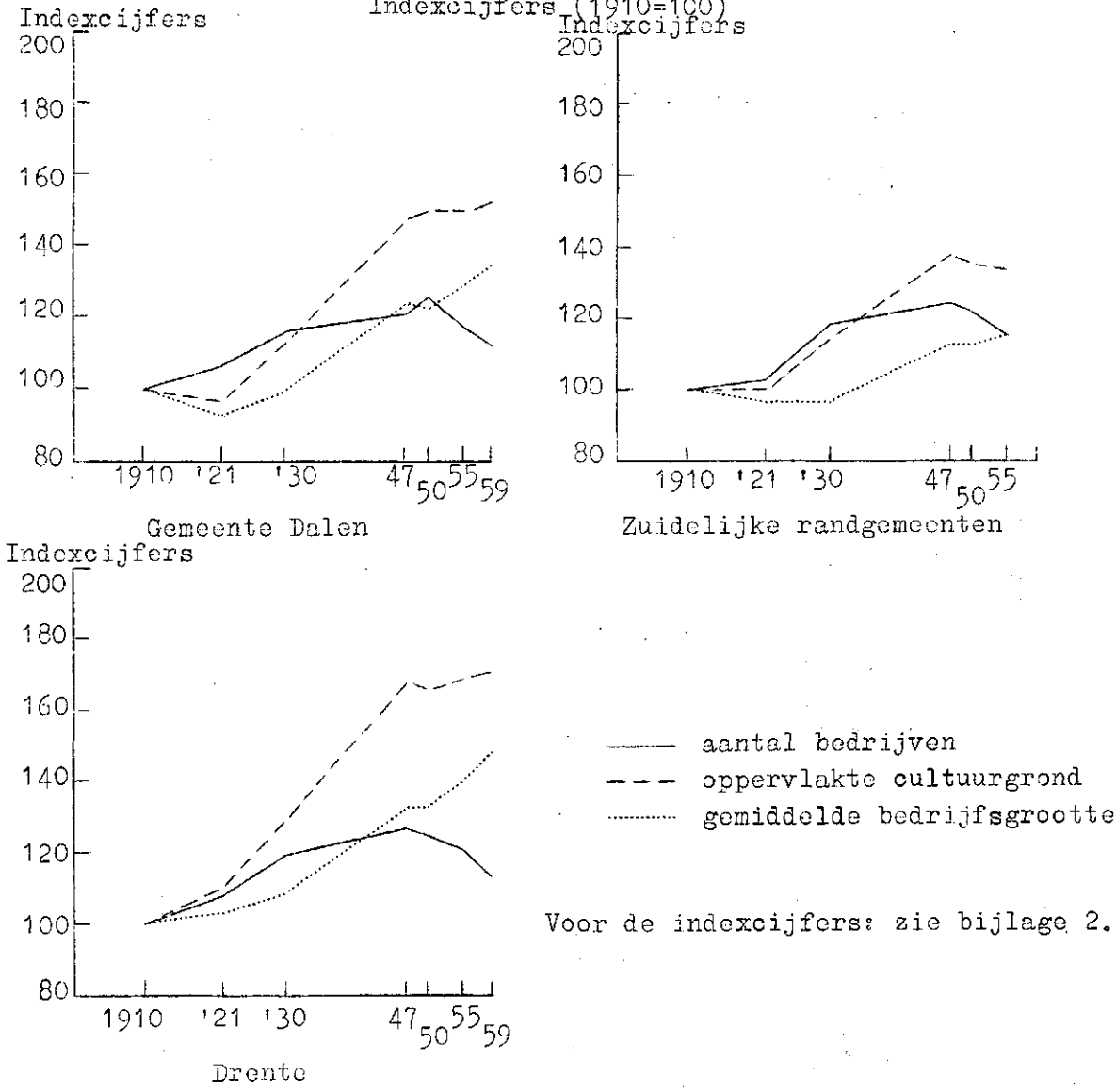
Grafiek 4 geeft een beeld van de ontwikkeling van het aantal bedrijven, de oppervlakte cultuurgrond en de gemiddelde bedrijfsgrootte, in indexcijfers uitgedrukt, met als basisjaar 1910. Tot 1950 is het totaalaantal bedrijven in de gemeente Dalen nog steeds toegenomen, terwijl in de Zuidelijke randgemeenten en de provincie Drente het grootste aantal bedrijven werd geregistreerd in 1947. De oppervlakte cultuurgrond is in de gemeente Dalen en de provincie Drente sedert 1910 toegenomen met respectievelijk 53 en 71%. In de Zuidelijke randgemeenten was de oppervlakte cultuurgrond het grootst in 1947; de toeneming blijkt geringer te zijn geweest dan in de gemeente Dalen en de provincie.

De gemiddelde bedrijfsgrootte is gedurende de periode 1910-1959

in de gemeente Dalen minder sterk toegenomen dan in de provincie Drente; terwijl de toeneming in de Zuidelijke randgemeenten bij die in de gemeente Dalen is achtergebleven. De gemiddelde bedrijfsgrootte in ha bedroeg in 1959 voor de gemeente Dalen en de provincie Drente ongeveer 11 ha; voor de bedrijven in de Zuidelijke randgemeenten in 1955 8 ha.

Grafiek 4

DE ONTWIKKELING VAN DE OPPERVLAKTE CULTUURGROND EN HET AANTAL BEDRIJVEN 1910-1955/1959
Indexcijfers (1910=100)

Voor de indexcijfers: zie bijlage 2.

De huidige bedrijfsgroottestructuur in het blok Dalen is globaal weergegeven in tabel 8 en uitvoerig in bijlage 3. De grotere bedrijven treft men relatief veel aan in het gedeelte Nieuw-Zwinderen. Het betreft hier in totaal 21 bedrijven van ≥ 1 ha, waarvan 20

A-bedrijven. In Dalen-Dalerpeel worden relatief veel kleine A- en B-bedrijven aangetroffen; van 18% van het aantal bedrijven ≥ 1 ha ligt de bedrijfsgrootte tussen 1 en 7 ha. De gemiddelde bedrijfsgrootte in de vier delen van het blok ligt dan ook in Nieuw-Zwinderen, Zwinderen-Wachtum en Dalerveen-Veenoord boven, in Dalen-Dalerpeel beneden het blokgemiddelde, dat voor alle A- en B-bedrijven ≥ 1 ha 13,9 ha bedraagt. Het kengetal aantal A- en B-bedrijven van 1-10 ha per 1000 ha cultuurgrond is eveneens weergegeven in tabel 8.

Tabel 8

BEDRIJFSGROOTTE 1)

	Aantal bedrijven	Oppervl. cultuurgrond	Gemiddelde bedrijfsgrootte	Aantal A- en B-bedrijven van 1-10 ha per 1000 ha cultuurgrond 2)
A- en B-bedrijven				
Nieuw-Zwinderen	20	507	25,3	-
Zwinderen-Wachtum	119	1803	15,2	11
Dalen-Dalerpeel	191	2243	11,7	37
Dalerveen-Veenoord	95	1362	14,3	21
Gehele blok	425	5915	13,9	22
Gehele blok				
C-bedrijven	42	116	2,8	-
D-bedrijven	16	35	2,2	-
Spec.bedrijven	4	11	2,6	-

1) Bedrijven ≥ 1 ha.
2) In gebruik bij A- en B-bedrijven.

Bron: C.D.-enquête 1960.

§ 3. Grondgebruik in en buiten het blok

De in tabel 8 en bijlage 3 vermelde gegevens hebben uitsluitend betrekking op die bedrijven waarvan de gebouwen in het ruilverkavelingsgebied liggen. De bijzonderheden betreffende de bedrijfsgrootte omvatten echter alle cultuurgrond in gebruik bij deze bedrijven. Deze grond ligt echter ten dele buiten het blok en valt als zodanig niet volledig onder een eventuele ruilverkaveling. De door de Cultuurtechnische Dienst gehouden enquête verschaft omtrent dit verschijnsel een inzicht (bijlage 5).

Een vijfde deel van de A- en B-bedrijven ≥ 1 ha heeft grond buiten het blok gelegen in gebruik. Het betreft een totale oppervlakte van 361 ha; dat is 6% van alle bij deze bedrijven behorende cultuurgrond.

Van de grondgebruikers, wier bedrijfsgebouwen in Nieuw-Zwinderen zijn gelegen, heeft zelfs de helft grond in gebruik dat buiten het blok ligt, tot een totale oppervlakte van 86 ha, wat neerkomt op gemiddeld 8,6 ha per grondgebruiker. Voor Zwinderen-Wachtum is dit percentage landbouwers 30. Zij exploiteren gemiddeld 3,2 ha buiten het blok gelegen grond.

Van de totale oppervlakte van 361 ha is 54% gepacht; de in Zwinderen-Wachtum gevestigde grondgebruikers blijken een hoger percentage buiten het blok gelegen gepachte grond in gebruik te hebben, nl. 66%.

Tot slot kan vermeld worden, dat, verhoudingsgewijs, grotere bedrijven (≥ 15 ha) meer buiten het blok gelegen grond in gebruik hebben dan kleinere.

Ook komt het voor, en wel in veel sterkere mate, dat buiten het ruilverkavelingsgebied gevestigde bedrijven grond in gebruik hebben dat binnen het blok is gelegen. Uit bijlage 6 blijkt dat dit bij 180 bedrijven het geval is tot een totale oppervlakte van 721 ha. Van deze 180 uitwonende grondgebruikers wonen er 24 in Zwinderen, die ruim een derde deel van deze 721 ha exploiteren. Van deze oppervlakte is 49% gepacht.

§ 4. De verkavelingstoestand

In bijlage 7 is een overzicht gegeven van het gemiddeld aantal kavels per bedrijf en de gemiddelde kavelgrootte (voor de A- en B-bedrijven: 10 kavels en 1,4 ha).

De verkaveling blijkt binnen het blok het ongunstigst te zijn in Zwinderen-Wachtum (gemiddeld aantal kavels 11, gemiddelde kavelgrootte 1,3 ha) en in Dalen-Dalerpeel met gemiddeld 10 kavels per bedrijf en een gemiddelde kavelgrootte van 1,1 ha. Gunstig is de verkaveling in Nieuw-Zwinderen, waar 40% van het aantal bedrijven slechts 1 kavel heeft. Het gemiddelde aantal kavels van alle A- en B-bedrijven ≥ 1 ha is hier 4; de gemiddelde kavelgrootte 6,5 ha.

Het gemiddelde aantal kavels per bedrijf stijgt met toenemende bedrijfsgrootte tot de grootteklasse van 12-15 ha; daarna blijft het ongeveer constant maar vertoont voor de bedrijven ≥ 25 ha een daling. Het ongunstigste verkavelingsbeeld geven de bedrijven in de grootteklassen van 10 tot 25 ha te zien. Ruim de helft van het aantal bedrijven uit deze grootteklassen heeft 10 tot meer dan 25 kavels.

Vergelijkt men vorenstaande gegevens met de gegevens van de C.B.S.-landbouwtelling van mei 1955 voor alle bedrijven ≥ 1 ha in de gemeente Dalen, de Zuidelijke randgemeenten en de provincie Drente, dan kan men de verkavelingstoestand in het ruilverkavelingsblok Dalen niet anders dan ongunstig noemen.

Tabel 9

VERKAVELING 1)

	Jaar	Aantal bedrijven	Gem. aantal kavels per bedr.	Gem. kavelgrootte (in ha)
Alle A- en B-bedrijven ruilverkaveling Dalen	1960	425	9,9	1,42
Gemeente Dalen	1955	518	7,1	1,49
Zuidelijke randgemeenten	1955	4694	3,5	2,35
Prov. Drente	1955	17628	5,1	2,07

1) Bedrijven ≥ 1 ha.
Bronnen: 1960: C.D.-enquête;
1955: C.B.S.-landbouwtelling.

§ 5. E i g e n d o m e n p a c h t

In het ruilverkavelingsblok Dalen is, zoals uit bijlage 8 blijkt, 53% van de oppervlakte cultuurgrond door de grondgebruikers van A- en B-bedrijven ≥ 1 ha gepacht.

De vier onderdelen van het blok vertonen ten aanzien van dit punt slechts geringe verschillen.

Van alle A- en B-bedrijven is 15% volledig in eigendom bij de grondgebruiker, terwijl 27% zuiver pachtbedrijf is. In totaal hebben dus 247 bedrijven in meer of mindere mate losse cultuurgrond bijgepacht.

Binnen de onderscheiden grootteklassen blijkt het percentage bedrijfshoofden dat losse cultuurgrond heeft bijgepacht, nogal uiteen te lopen: voor de bedrijven uit de grootteklasse van 10-15 ha is het 68%, voor de bedrijven ≥ 15 ha 51%. Dit bijpachten is bij de C- en D-grondgebruikers in mindere mate in zwang.

In Nieuw-Zwinderen komt zowel het hoogste percentage volledige eigendomsbedrijven van A- en B-grondgebruikers ≥ 1 ha voor, nl. 35%, als het hoogste percentage zuivere pachtbedrijven, te weten 50%. In dit deel van het blok pachten slechts 3 grondgebruikers losse cultuurgrond bij. Vooral in Zwinderen-Wachtum wordt door zeer veel grondgebruikers losse grond bijgepacht, nl. door ruim 2/3 van hen. Wij vinden hier dan ook de laagste percentages voor het aantal bedrijven dat volledig in eigendom van de grondgebruiker is en eveneens voor zuivere pachtbedrijven, nl. respectievelijk 12 en 23 %.

Bijlage 9 geeft een inzicht in de mate van veiligheid van de gepachte grond en in de verschillende categorieën van verpachters. Men spreekt in dit verband van veilige pacht indien niet te verwachten is dat binnen afzienbare tijd de verpachter (of diens nakomelingen) de grond zelf in gebruik zal (zullen) nemen of daaraan

een niet-agrarische bestemming zal (zullen) geven.

Van de totale oppervlakte door A- en B-bedrijfshoofden gepachte grond blijkt 76% als veilig beschouwd te kunnen worden.

Voor de bedrijven ≥ 25 ha is dit percentage nog belangrijk hoger (92).

De belangrijkste categorieën verpachters van veilige grond zijn de rustende landbouwers, renteniers, enz. met 34% en familieleden van de pachters met 20% van de totale oppervlakte. Maatschappijen en instellingen hebben relatief veel grond verpacht aan de bedrijfshoofden van de grotere bedrijven (≥ 25 ha).

Binnen de onderdelen van het blok blijkt het laagste percentage veilige pacht voor te komen in Dalerveen-Veenoord (53). In Nieuw-Zwinderen en Zwinderen-Wachtum is de meeste grond verpacht door de groepen landbouwers, rustende landbouwers, enz. In Dalen-Dalerpeel blijkt relatief veel grond te zijn gepacht van familieleden.

§ 6. Bedrijfsgebouwen en woningen

De Cultuurtechnische Dienst heeft bij de enquête in 1960 de bedrijfsgebouwen beoordeeld op grond van hun doelmatigheid en onderhoudstoestand. Op grond van de resultaten van deze beoordelingen zijn de bedrijfsgebouwen ingedeeld in een aantal beoordelingscategorieën naar beroepsgroep, bedrijfsgrootte en onderdeel van het blok (bijlage 10). Hieruit blijkt, dat de doelmatigheid van 57% van de A- en B-bedrijfsgebouwen matig of slechts wordt genoemd; de onderhoudstoestand was matig of slecht bij 48% van deze gebouwen.

Ten aanzien van de onderdelen van het blok komt naar voren, dat de bedrijfsgebouwen in Nieuw-Zwinderen een betere indruk maken dan die in de overige delen. Hier komt geen enkel bedrijfsgebouw voor waarvan de doelmatigheid slecht genoemd kan worden. Het hoogste percentage ondoelmatige bedrijfsgebouwen vinden wij in Dalerveen-Veenoord , nl. 71%.

Naar bedrijfsgrootteklassen bezien blijkt vooral de doelmatigheid bij de kleinere bedrijven (1-10 ha) zeer veel te wensen over te laten. Van 72% van deze gebouwen is nl. de doelmatigheid als matig of slecht beoordeeld. Relatief gunstiger is de situatie bij de bedrijven ≥ 10 ha; het percentage ondoelmatige bedrijfsgebouwen voor deze groep bedrijven is 50.

Met betrekking tot de onderhoudstoestand, waarin de bedrijfsgebouwen verkeren, valt op te merken dat deze relatief gunstiger beoordeeld wordt dan de doelmatigheid; dit geldt in het bijzonder voor de bedrijven ≥ 10 ha. Het percentage bedrijfsgebouwen waarvan het onderhoud matig of slecht is, bedraagt voor voornoemde groep bedrijven 41.

De inrichting van de bedrijfsgebouwen komt ter sprake in hoofdstuk III, paragraaf 5.

Van de doelmatigheid en de onderhoudstoestand van de woongedeelten van de boerderijen geeft bijlage 11 een soortgelijk over-

zicht als bijlage 10 voor de bedrijfsgebouwen.

Het percentage woningen, waarvan de doelmatigheid matig of slecht genoemd kan worden, wijkt nauwelijks af van dat voor de bedrijfsgebouwen en bedraagt 56 voor alle A- en B-bedrijven ≥ 1 ha.

Hetzelfde kan opgemerkt worden met betrekking tot de onderhoudstoestand; deze is voor 47% van de woningen als matig of slecht gekwalificeerd. Op te merken valt tevens dat de doelmatigheid en de onderhoudstoestand van de woongedeelten van bedrijven ≥ 15 ha minder goed worden beoordeeld dan die van de bedrijfsgebouwen uit dezelfde grootteklasse.

Ook hier maken de woongedeelten van de bedrijven in Nieuw-Zwinderen een relatief goede indruk ten opzichte van die in de overige delen van het blok.

Tenslotte geeft bijlage 12 een overzicht van het aantal slaapkamers per woning naar beroepsgroep, grootteklasse en onderdeel van het blok. Hieruit blijkt dat 33 woningen geen enkele slaapkamer hebben en 37% van het aantal woningen er minder dan drie heeft.

In Nieuw-Zwinderen blijkt de situatie weer het gunstigst; alle woningen blijken hier te zijn voorzien van 2 of meer slaapkamers. Het ongunstigst komen Zwinderen-Wachtum en Dalerveen-Veenoord voor de dag.

§ 7. Openbare nutsvoorzieningen

Van de A- en B-bedrijven ≥ 1 ha in het ruilverkavelingsblok is 95% aangesloten op het elektriciteitsnet. Voor de C- en D-bedrijven is dit percentage nog hoger (bijlage 13). Het percentage bedrijven dat gebruik kan maken van krachtstroom is echter aanzienlijk geringer; het is slechts 20 voor de A- en B-bedrijven ≥ 1 ha.

In het blokdeel Dalen-Dalerpeel zijn 11 bedrijven verstoken van het gebruik van elektriciteit.

Het waterleidingnet is minder verbreid dan het elektriciteitsnet en bereikt 79% van de A- en B-bedrijven.

In Nieuw-Zwinderen zijn alle bedrijven op het waterleidingnet aangesloten. Niet aangesloten zijn in het gehele ruilverkavelingsgebied Dalen echter nog 87 bedrijven van de A- en B-bedrijven, waarvan 44 in Dalen-Dalerpeel.

Ten aanzien van de telefoonaansluitingen kan tenslotte worden opgemerkt, dat 19% van alle A- en B-bedrijven ≥ 1 ha over telefoon beschikt, voor de grotere bedrijven (≥ 15 ha) is dit percentage 38.

Binnen de delen van het blok is het percentage aansluitingen het hoogst in Nieuw-Zwinderen en bedraagt 80; in Dalen-Dalerpeel het laagst, nl. 11.

§ 8. De belangstelling voor verplaatsing, vergroting en verkoop

Bij de door de Cultuurtechnische Dienst gehouden enquête is tevens getracht de belangstelling van de bedrijfshoofden te peilen

voor verplaatsing, vergroting, verkoop of verplaatsing èn vergroting van hun bedrijf.

Tabel 10

VERPLAATSING, VERGROTING EN VERKOOP

	Aantal bedrijfshoofden						
	totaal	dat belangstelling heeft voor					dat onduidelijk heeft gereageerd
		verplaatsen en vergroten (a)	verplaatsen (b)	vergroten (c)	verkopen (d)	geen der onder a t/m d geopperde mogelijkheden	
A- en B-bedrijven							
1 - 3 ha	6	-	-	1	-	4	1
3 - 5 ha	11	-	-	5	3	3	-
5 - 7 ha	31	8	-	11	2	10	-
7 - 10 ha	85	20	1	41	-	21	3
10 - 12 ha	60	18	2	31	-	7	1
12 - 15 ha	81	19	4	34	-	21	3
15 - 20 ha	78	13	3	31	-	30	1
20 - 25 ha	42	9	5	9	-	19	-
≥ 25 ha	31	1	3	8	-	17	2
Alle grootteklassen	425	88	18	171	5	132	11
Nieuw-Zwinderen	20	-	1	1	-	16	2
Zwinderen-Wachtum	119	16	7	58	-	37	1
Dalen-Dalerpeel	191	42	5	87	4	50	3
Dalerveen-Veenoord	95	30	5	25	1	29	5
C-bedrijven ≥ 1 ha	42	4	-	13	3	15	7
D-bedrijven ≥ 1 ha	16	-	1	-	6	8	1
Spec.bedr. ≥ 1 ha	4	-	-	5	-	1	-

Bron: C.D.-enquête 1960.

Uit de in tabel 10 verwerkte antwoorden op deze vragen blijkt dat 1/3 van de grondgebruikers negatief of onduidelijk heeft gereageerd. Het grootst blijkt de belangstelling te zijn voor vergroting en vergroting gepaard gaande met verplaatsing van het bedrijf, waar 60% van de bedrijfshoofden voor gevoelt.

Voor de grondgebruikers uit de grootteklasse van 5-12 ha is dit percentage 73.

Binnen de onderdelen van het blok blijkt 2/3 van de landbouwers uit Dalen-Dalerpeel hiervoor belangstelling te hebben. Voor verplaatsing zonder vergroting is de belangstelling het grootst bij de bedrijfshoofden van bedrijven > 20 ha.

De animo voor verkoop van het bedrijf is gering. Slechts vijf bedrijfshoofden van A- en B-bedrijven < 7 ha zeiden hiervoor te voelen; vier van deze bedrijven liggen in Dalen-Dalerpeel. Bij de C- en D-grondgebruikers blijkt de belangstelling voor verkoop relatief groter te zijn.

HOOFDSTUK III

HET PRODUKTIEPLAN EN DE BEDRIJFSVOERING

§ 1. De aard van het grondgebruik

De landbouwbedrijven in het ruilverkavelingsgebied Dalen zijn over het algemeen gemengde bedrijven met het zwaartepunt in de rundveehouderij. 62% van de cultuurgrond van de A- en B-bedrijven ≥ 1 ha, is als grasland in gebruik. Dit percentage ligt iets hoger dan dat voor de gemeente Dalen, maar lager dan dat voor de Zuidelijke randgemeenten (tabel 11).

Tabel 11

GRONDGEBRUIK

Gebied	Jaar	Oppervlakte cultuurgrond in ha	Percentage cultuurgrond in gebruik als	
			bouwland	grasland
Nieuw-Zwinderen	1960	507	74	26
Zwinderen-Wachtum		1803	34	66
Dalen-Dalerpeel		2243	30	70
Dalerveen-Veenoord		1362	45	55
Gehele blok		5915	38	62
Gemeente Dalen	1955	5504	42	58
Zuidelijke randgemeenten		38502	27	73

Bronnen: 1960: C.D.-enquête.
1955: C.B.S.-landbouwtelling.

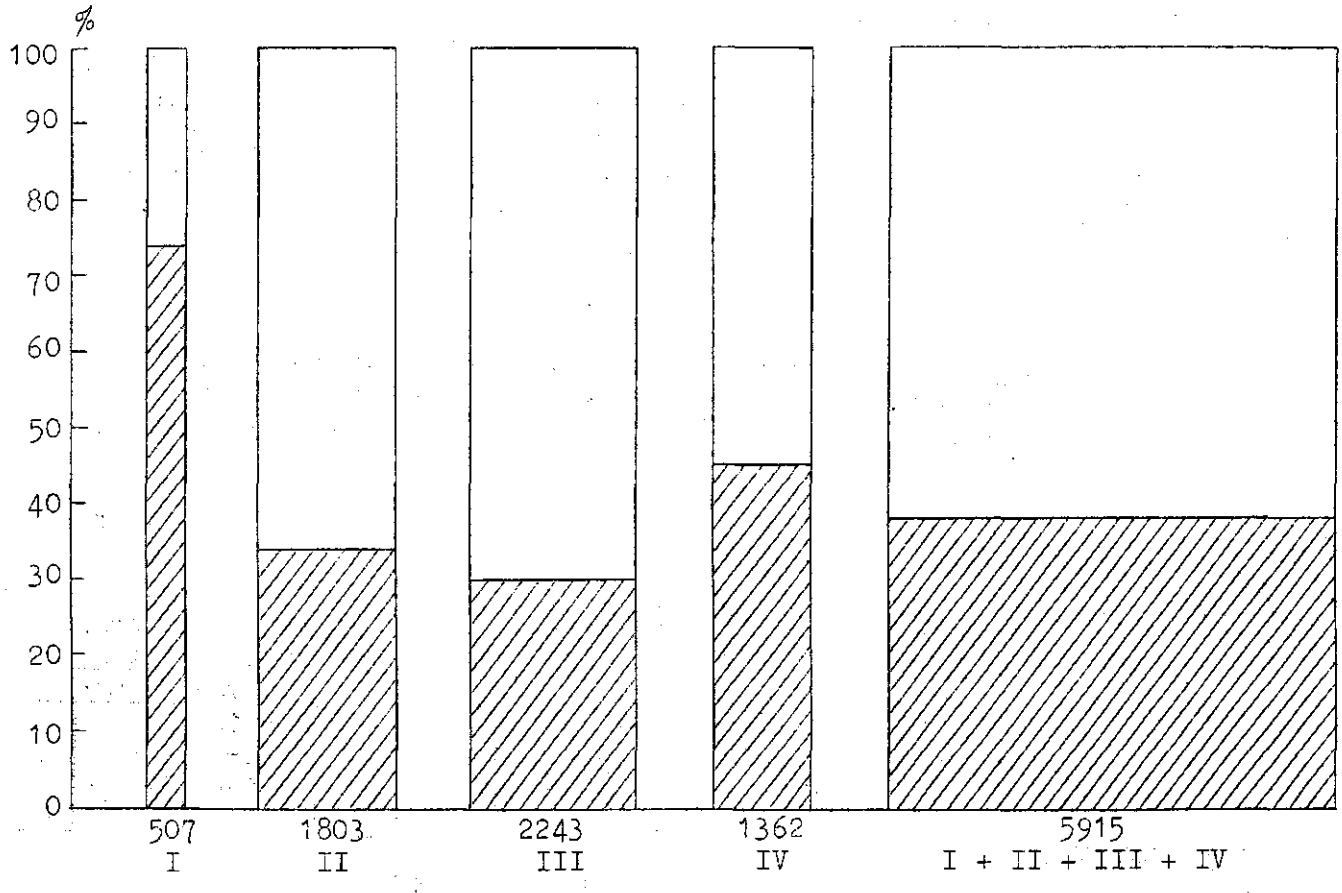
Binnen de onderdelen van het blok bestaan echter grote verschillen in bedrijfstype, zoals uit bijlage 14 blijkt. Het graslandpercentage varieert nl. van 26 in Nieuw-Zwinderen (ontginningsbedrijven) tot 70 in Dalen-Dalerpeel. Tuinbouw komt in het gehele blok niet voor.

Het grondgebruik van de A- en B-bedrijven ≥ 1 ha per gebied en voor het gehele blok is weergegeven in grafiek 5.

Grafiek 5

GRONDGEBRUIK

(A- EN B-BEDRIJVEN)

I Nieuw-Zwinderen
II Zwinderen-Wachtum
III Dalen-Dalerpeel
IV Dalerveen-Veenoord

grasland

bouwland

Voor de percentages: zie tabel 11.

Ook tussen de grootteklassen bestaan verschillen in grondgebruik . Het percentage bouwland schommelt tussen 33% in de grootteklassen van 3-5 en 7-10 ha en 48% voor de bedrijven ≥ 25 ha.

§ 2. H e t b o u w l a n d

Met hakvruchten en granen wordt 97% van de oppervlakte bouwland beteeld; de overige 3% wordt ingenomen door kunstweide. Onder de hakvruchten nemen de aardappelen een zeer belangrijke plaats in het bouwplan in met 30% van de totale oppervlakte. De granen bezetten 56% van de oppervlakte; voederbieten en suikerbieten respectievelijk 6 en 5% (bijlage 15).

De verhouding tussen het areaal hakvruchten en granen blijkt uiteen te lopen in de onderdelen van het blok. In Nieuw-Zwinderen en Dalerveen-Veenoord verbouwt men relatief veel hakvruchten; in Dalen-Dalerpeel relatief minder.

Uit bijlage 15 blijkt verder nog dat in Nieuw-Zwinderen en Dalerveen-Veenoord een groter percentage van het bouwland wordt beteeld met aardappelen en suikerbieten dan in de beide overige gebieden. Voederbieten worden relatief het meest verbouwd in Zwinderen-Wachtum en Dalen-Dalerpeel, terwijl in Dalerveen-Veenoord het hoogste percentage kunstweide wordt aangetroffen.

§ 3. De rundveehouderij

De rundveehouderij is de belangrijkste bedrijfstak. Tabel 12 geeft een overzicht van onder andere de melkveedichtheid in de vier onderdelen van het blok en voor de onderscheiden grootteklassen.

Tabel 12

RUNDVEESTAPEL

	Aantal bedrijven	Bedrijven met melkkoeien		Aantal melkkoeien per 100 ha		Aantal stuks jongvee per 100 melkkoeien	Bedrijven met mestvee	
		aantal					aantal	
		bedrijven	melkkoeien per bedr.	cultuurgrond	grasland + kunstweide		bedrijven	stuks mestvee per bedrijf
A- en B-bedrijven								
1 - 3 ha	6	6	2	108	168	46	-	-
3 - 5 ha	11	11	4	94	139	55	-	-
5 - 7 ha	31	31	5	87	135	66	2	3
7 - 10 ha	85	85	7	84	126	81	5	4
10 - 12 ha	60	60	9	80	123	87	9	1
12 - 15 ha	81	80	10	71	109	91	11	2
15 - 20 ha	78	78	12	68	111	88	9	3
20 - 25 ha	42	42	13	60	92	105	2	2
≥ 25 ha	31	30	14	44	81	105	4	4
Alle grootteklassen	425	423	9	68	108	90	42	2
Nieuw-Zwinderen	20	20	8	31	109	103	2	8
Zwinderen-Wachtum	119	119	11	70	105	94	7	2
Dalen-Dalerpeel	191	190	9	75	107	89	16	2
Dalerveen-Veenoord	95	94	9	65	112	85	17	3
C-bedrijven ≥ 1 ha	42	32	3	82	130	43	-	-
D-bedrijven ≥ 1 ha	16	10	2	54	73	26	3	8
Spec.bedr. ≥ 1 ha	4	2	6	114	260	42	-	-

Bron: C.D.-enquête 1960.

Uit het toenemen van de gemiddelde bedrijfsgrootte blijkt het aantal melkkoeien per 100 ha grasland en kunstweide af te nemen; het aantal stuks jongvee per 100 melkkoeien neemt evenwel toe bij toenemende bedrijfsgrootte. Op 10% van de bedrijven houdt men ook mestvee aan.

Het aantal melkkoeien per 100 ha grasland en kunstweide is voor de bedrijven van 1-3 ha het dubbele van dat voor de bedrijven van 25 ha en groter. Dit hangt waarschijnlijk samen met de omstandigheid dat deze kleine bedrijven, zoals uit bijlage 15 blijkt, een relatief hoog percentage bouwland in gebruik hebben als kunstweide.

Het gemiddelde aantal melkkoeien per bedrijf is het hoogst in Zwinderen-Wachtum. Het percentage cultuurgrond in gebruik als grasland ligt hier boven het blokgemiddelde. Ook ligt in dit deel van het blok de gemiddelde bedrijfsgrootte boven die voor het gehele ruilverkavelingsgebied.

De melkveedichtheid per 100 ha grasland en kunstweide is echter het hoogst in Dalerveen-Veenoord. Dit hangt samen met het feit dat wij hier relatief veel kunstweide aantreffen. Ook vinden wij in dit deel van het blok het hoogste percentage bedrijven dat mestvee aanhoudt.

Een zeer dichte melkveebezetting tenslotte wordt aangetroffen bij de speciale bedrijven ≥ 1 ha, nl. 260 stuks per 100 ha grasland en kunstweide. De jongveebezetting op deze bedrijven is echter relatief gering.

Omtrent de kwaliteit van de melkveestapel staan de gegevens van de melkcontrole ter beschikking. De in de jaarverslagen van de Centrale Melkcontrole Dienst gepubliceerde bijzonderheden hebben echter betrekking op de gehele werkgebieden van de controleverenigingen te Dalen, Dalerveen, Gees en Wachtum.

Uit de in bijlage 16 vermelde gegevens kan men afleiden dat het gemiddelde vetgehalte gedurende de periode 1951-1959 van alle gecontroleerde dieren in Dalen steeds ongeveer 0,06% lager, in Dalerveen ongeveer 0,12% lager en in Gees en Wachtum ongeveer gelijk was aan het gemiddelde voor de provincie Drente.

Sedert 1956 is de gemiddelde melkopbrengst in kg per dier per jaar in Dalen, Gees en Wachtum hoger, in Dalerveen sedert 1957 lager dan het provinciaal gemiddelde voor Drente.

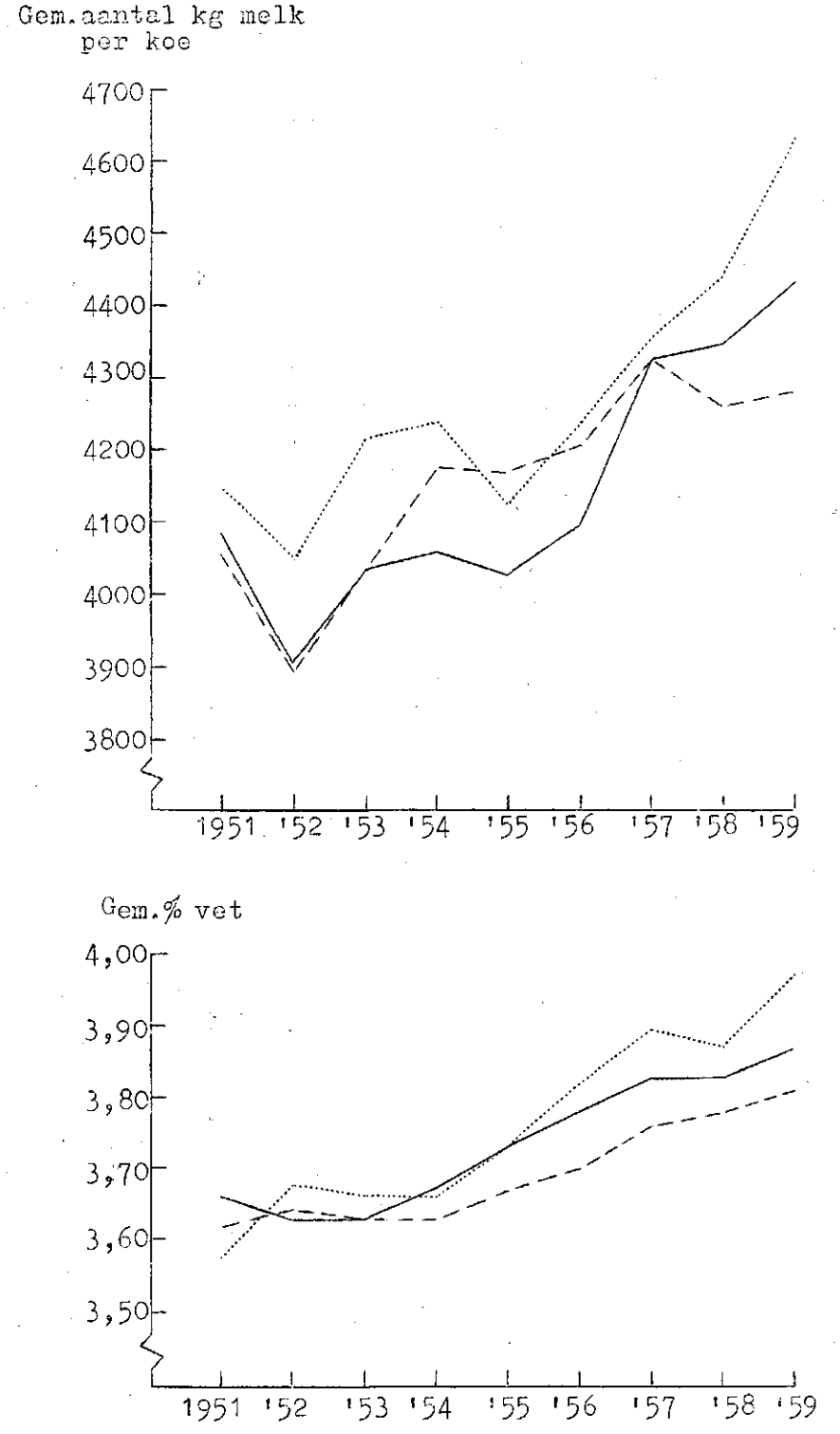
De ontwikkeling van de gemiddelde melkopbrengst in kg per koe per jaar en het gemiddelde vetgehalte in procent gedurende bovenbedoelde periode van de bij de melkcontroleverenigingen in Dalen, Dalerveen en Wachtum geregistreerde dieren is weergegeven in grafiek 6.

§ 4. De varkens- en kippenhouderij

Deze is, zoals in het grootste deel van de provincie Drente, ook in het ruilverkavelingsgebied Dalen van betrekkelijk weinig betekenis.

Grafiek 6

MELKCONTROLE

Voor de gegevens: zie bijlage 16.

Op 41% van de A- en B-bedrijven ≥ 1 ha komen mestvarkens voor. Het aantal mestvarkens per bedrijf bedraagt echter gemiddeld slechts vier. Hierbij dient echter rekening gehouden te worden met het feit dat het hier een momentopname betreft; nl. de telling op de dag van de enquêtering.

De varkensfokkerij is sterker verbreid en wordt op 82% van de bedrijven uitgeoefend. De bedrijven van 20 ha en groter hebben gemiddeld het grootste aantal fokzeugen.

Binnen de onderdelen van het ruilverkavelingsgebied is de varkensmesterij het minst verbreid in Nieuw-Zwinderen en Dalen-Dalerpeel, waar respectievelijk op 30 en 35% van het aantal A- en B-bedrijven ≥ 1 ha varkens worden gemest. Bovendien is het gemiddelde aantal mestvarkens per bedrijf het geringst in Dalen-Dalerpeel, nl. twee tegenover een gemiddelde van vier voor alle A- en B-bedrijven in het gehele blok. Met uitzondering van Nieuw-Zwinderen wordt de varkensfokkerij op meer dan 4/5 van het aantal bedrijven uitgeoefend.

Tabel 13

VARKENS- EN KIPPENHOUDERIJ

	Aantal bedrijven	Bedrijven met mestvarkens		Bedrijven met fokzeugen		Bedrijven met kippen	
		aantal		aantal		aantal	
		bedrijven	mestvarkens per bedrijf	bedrijven	fokzeugen per bedrijf	bedrijven	kippen per bedrijf
A- en B-bedrijven							
1 - 3 ha	6	3	3	1	8	6	76
3 - 5 ha	11	4	3	7	3	9	146
5 - 7 ha	31	10	7	23	3	26	77
7 - 10 ha	85	38	2	75	4	73	84
10 - 12 ha	60	29	3	54	5	56	78
12 - 15 ha	81	33	4	74	5	71	91
15 - 20 ha	78	31	5	65	5	72	70
20 - 25 ha	42	19	3	33	7	40	48
≥ 25 ha	31	9	4	17	7	26	51
Alle grootteklassen	425	176	4	349	5	379	77
Nieuw-Zwinderen	20	6	6	4	3	15	33
Zwinderen-Wachtum	119	61	4	106	5	109	67
Dalen-Dalerpeel	191	68	2	162	5	176	76
Dalerveen-Veenoord	95	41	4	77	5	79	100
C-bedrijven ≥ 1 ha	42	9	3	19	3	30	68
D-bedrijven ≥ 1 ha	16	4	2	5	7	13	46
Spec.bedr. ≥ 1 ha	4	2	24	3	5	4	430

Bron: C.D.-enquête 1960.

Verder blijkt uit tabel 13 dat 9/10 van de bedrijfshoofden een aantal kippen houdt, dat varieert van gemiddeld 33 in Nieuw-Zwinderen tot 100 in Dalerveen-Veenoord (A- en B-bedrijven ≥ 1 ha).

Van relatief grotere betekenis blijkt de kippenhouderij te zijn voor de enkele speciale bedrijven. Hier treffen wij nl. gemiddeld 430 hennen per bedrijf aan (zie § 6 van dit hoofdstuk).

§ 5. De mechanisatie en enkele andere aspecten van de bedrijfsvoering

De vervanging van werkpaarden door landbouwtrekkers heeft in het ruilverkavelingsgebied Dalen tot nu toe geen hoge vlucht genomen. Zo beschikt slechts ruim 1/5 van het aantal A- en B-bedrijven van 15 ha en groter over een trekker welke het eigendom is van de grondgebruiker. In Nieuw-Zwinderen komt echter op 70% van alle bedrijven een trekker voor. Dit zal zeer waarschijnlijk samenhangen met de bedrijfsgrootte in dit deel van het blok (gemiddeld 25,3 ha) en het hoge percentage cultuurgrond dat als bouwland in gebruik is (74). In Dalen-Dalerpeel daarentegen komen in totaal slechts vier trekkers voor; de gemiddelde bedrijfsgrootte is hier dan ook geringer, nl. 11,7 ha, terwijl hier bovendien niet meer dan 30% van de cultuurgrond met akkerbouwgewassen wordt beteeld.

Weinig landbouwers bezitten een zaaimachine, zelfbinder of aardappelrooier. Deze werktuigen treffen wij echter wel veel aan in Nieuw-Zwinderen ; daar beschikken van de 20 landbouwers er 17 over een zelfbinder en 2 over een maaidorsmachine (bijlage 17).

In verband met het bedrijfstype zijn de hooibouwwerktuigen van meer belang voor het blok (met uitzondering van Nieuw-Zwinderen). 84% van alle geënquêteerde bedrijfshoofden beschikt dan ook over een grasmaaimachine of maaibalk. Op 56% van alle bedrijven in het blok werkt men met gecombineerde hooibouwwerktuigen; voor Dalerveen-Veenoord is dit percentage 45. Op bijna een kwart van de A- en B-bedrijven van 10 ha en groter wordt machinaal gemolken.

Een juiste beoordeling van de mechanisatiegraad wordt evenwel bemoeilijkt door het gebruik van werktuigen door loonwerkers, van coöperaties en combinaties.

Bijlage 18 toont aan, dat 88% van alle bedrijven loonwerkers aantrekt; de bedrijven boven 12 ha meer dan die beneden deze grens.

In Nieuw-Zwinderen en Dalen-Dalerpeel maken respectievelijk 95 en 90% van het aantal landbouwers (A- en B-bedrijven ≥ 1 ha) gebruik van de diensten van een loonwerker. Tevens maken de bedrijfshoofden in Dalen-Dalerpeel , en ook die uit Dalerveen-Veenoord, relatief meer gebruik van werktuigen van combinaties en werktuigencoöperaties dan hun collega's in Zwinderen-Wachtum .

Bijlage 19 geeft een overzicht van de gesteldheid van enkele onderdelen van de bedrijfsgebouwen zoals deze bij de C.D.-enquête werd beoordeeld. Hieruit blijkt, dat nog niet de helft van de A- en B-bedrijven ≥ 1 ha een goede stalruimte, tasruimte of werktuigen-

ruimte heeft. In Dalerveen-Veenoord voldoet slechts 3/10 van het aantal bedrijfsgebouwen aan de eisen die aan deze bedrijfsruimten gesteld mogen worden. In Nieuw-Zwinderen is de situatie, met name ten aanzien van de tas- en werktuigenruimte, aanzienlijk gunstiger.

Van alle bedrijven blijkt bovendien slechts 13% van een silo gebruik te maken.

Uit bijlage 20, waar nader wordt ingegaan op de stalinrichting, blijkt dat 48% van de stallen is voorzien van een gierkelder. Relatief hoog komt hier Dalen-Dalerpeel voor de dag met een percentage van 58; relatief laag Zwinderen-Wachtum waar slechts 1/3 van de bedrijven een gierkelder heeft. 53% van de stallen is voorzien van drinkbakjes voor het vee.

Gegevens over de bedrijfsvoering zijn vermeld in tabel 14 en bijlage 21.

Chemische onkruidbestrijding bij de akkerbouwgewassen blijkt vrijwel algemeen te worden toegepast.

Slechts 10% van de grondgebruikers blijkt machinaal te zaaien; in Nieuw-Zwinderen is dit percentage echter 90; in Dalen-Dalerpeel evenwel slechts 3.

Tabel 14

BEDRIJFSVOERING

Onderdeel	Aantal A- en B-bedrijven 1)				
	totaal	met de genoemde onderdelen in de gebiedsdelen			
		Nieuw-Zwinderen	Zwinderen Wachtum	Dalen-Dalerpeel	Dalerveen-Veenoord
Weiland en vee:					
elektrische weide-afrastering	355	19	89	161	86
chemische onkruidbestrijding	117	6	44	52	15
gebruik hooiruiters	303	17	90	124	72
inscharen bij derden	56	3	10	26	17
inscharen van derden	27	3	3	14	7
berekenen voeder-rantsoen	117	8	34	53	22
deelneming melkcontrole	364	18	113	154	79
deelneming k.i.	416	20	116	188	92
deelneming stamboek	297	18	101	110	68
Bouwland:					
machinaal zaaien	43	18	9	6	10
chemische onkruid-bestrijding	413	20	117	186	90
Contact met de R.L.V.D.	174	18	38	73	45

1) Van 4 bedrijven ontbreken de gegevens.

Bron: C.D.-enquête 1960.

Op 84% van de bedrijven wordt elektrische weideafrastering toegepast, ruim een vierde van het aantal veehouders berekent voederrantsoenen, 86% neemt deel aan melkcontrole. De kunstmatige inseminatie wordt op bijna alle bedrijven toegepast.

Ruim 70% van de landbouwers is lid van een rundveestamboek, terwijl 40% van hen contact onderhoudt met de Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst. In Nieuw-Zwinderen vraagt 90% van hen advies aan de R.L.V.D.; in Zwinderen-Wachtum slechts 32%.

Een vergelijking van de gegevens betreffende de ruilverkavelingsgebieden Dalen en Steenwijksmoer leidt tot de conclusie dat de mechanisatie in eerstgenoemd gebied in het algemeen een hogere vlucht heeft genomen dan in Steenwijksmoer.

§ 6. De arbeidsbehoefte

Daar de in het ruilverkavelingsblok over de arbeidsbezetting verzamelde gegevens onvoldoende nauwkeurig zijn uit te drukken in volwaardige arbeidskrachten, vervalt de mogelijkheid tot het berekenen van het arbeidseffect. Uit de ter beschikking staande gegevens betreffende het bouwplan en de veebezetting kan echter wel de arbeidsbehoefte worden bepaald, uitgedrukt in standaarduren. De hierbij gebruikte arbeidsnormen zijn vastgesteld op grond van de arbeidsbehoefte op goed geleide bedrijven van behoorlijke grootte, waar onder gemiddelde omstandigheden wordt geproduceerd. Deze normen zijn vermeld in bijlage 22.

De verdeling van de totale arbeidsbehoefte over de bedrijfsonderdelen en de gemiddelde arbeidsbehoefte per bedrijf en per ha cultuurgrond zijn weergegeven in tabel 15.

Uit de procentuele verdeling van de arbeidsbehoefte voor de A- en B-bedrijven ≥ 1 ha blijkt, dat bij toenemende bedrijfsgrootte het bouwland in het produktieplan een steeds belangrijker plaats inneemt ten koste van de veehouderij. Hiermee gaat gepaard een afneming van het aantal standaarduren per ha bij toenemende bedrijfsgrootte. Het grote aantal standaarduren per ha, nl. 1316, op de speciale bedrijven komt voor driekwart voor rekening van de veehouderij en met name van het kleinvee (varkens en kippen). (Zie § 4 van dit hoofdstuk.)

Binnen het blok blijkt het aantal standaarduren per ha voor de vier delen weinig uiteen te lopen.

In Nieuw-Zwinderen is het bouwland relatief het belangrijkst. In Dalen-Dalerpeel daarentegen wordt de arbeidsbehoefte het meest bepaald door de veestapel en het grasland, nl. respectievelijk 53 en 18% van de totale arbeidsbehoefte is daarvoor vereist.

Tenslotte kan hier nog worden vermeld, dat het gemiddelde aantal standaarduren per ha cultuurgrond voor alle A- en B-bedrijven ≥ 1 ha in het ruilverkavelingsgebied Dalen lager is dan het gemiddelde voor dezelfde categorie bedrijven van de zandgronden, eveneens volgens de normen van bijlage 22 berekend 1).

1) " Het kleine-boerenvraagstuk op de zandgronden 1949-1958 ", L.E.I. 1960, bijlage 13.

Tabel 15

ARBEIDSBEHOEFTE

	Aantal bedrijven	Oppervl. cultuurgrond in ha	Percentage standaarduren voor									Aantal standaarduren per	
			rundvee	varkens	kippen	paarden	gehele veestapel	alle cultuurgrond	bouwland	grasland	tuinland	bedrijf	ha cultuurgrond
A- en B-bedrijven													
1 - 3 ha	6	12	36	10	18	-	64	36	25	11	-	1303	652
3 - 5 ha	11	45	35	7	15	5	62	38	26	12	-	2394	587
5 - 7 ha	31	188	39	8	7	3	57	43	29	14	-	3013	498
7 - 10 ha	85	715	40	7	5	3	55	45	29	16	-	4020	478
10 - 12 ha	60	645	39	7	4	3	53	47	32	15	-	5051	470
12 - 15 ha	81	1078	36	7	4	3	50	50	34	16	-	5910	444
12 - 20 ha	78	1315	36	5	3	3	47	53	38	15	-	7332	435
20 - 25 ha	42	919	34	5	1	3	43	57	39	18	0	8846	404
≥ 25 ha	31	998	26	3	1	2	32	68	53	15	-	12567	390
	425	5915	35	6	3	3	47	53	37	16	0	6080	437
Nieuw-Zwinderen	20	507	16	1	1	1	19	81	74	7	0	11501	454
Zwinderen-Wachtum	119	1803	37	7	3	3	50	50	33	17	-	6461	426
Dalen-Dalerpeel	191	2243	40	6	4	3	53	47	29	18	-	5064	431
Dalerveen-Veenoord	95	1362	32	6	4	3	45	55	41	14	-	6505	454
C-bedrijven ≥ 1 ha	42	116	36	8	11	2	57	43	29	14	-	1357	490
D-bedrijven ≥ 1 ha	16	35	38	17	10	2	67	33	17	16	-	1117	508
Spec.bedr. ≥ 1 ha	4	11	19	17	37	1	74	26	23	3	-	3468	1316

Bron: C.D.-enquête 1960.

HOOFDSTUK IV

ENKELE ASPECTEN VAN DE AGRARISCH-SOCIALE STRUCTUUR

§ 1. De leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden

Voor de aanpassing van de bedrijfsvoering aan de eisen des tijds, in het bijzonder na de uitvoering van een ruilverkaveling, is de leeftijd van de bedrijfshoofden van veel belang. De veronderstelling is gewettigd, dat een hoge leeftijd dikwijls gepaard gaat met een betrekkelijk geringe ontvankelijkheid voor nieuwe ideeën en methoden.

Tabel 16 geeft een samenvattend beeld van de leeftijdsopbouw der bedrijfshoofden van de A- en B-bedrijven ≥ 1 ha.

Tabel 16

LEEFTIJDSOPBOUW VAN DE BEDRIJFSHOOFDEN

Leeftijdsklasse in jaren	Bedrijfshoofden in 1)							
	Nieuw-Zwinderen		Zwinderen-Wachtum		Dalen-Dalerpeel		Dalerveen-Veenoord	
	aantal	in %	aantal	in %	aantal	in %	aantal	in %
Jonger dan 35 jaar	1	5	7	6	16	8	11	11
35-44 jaar	4	20	20	17	46	24	16	17
45-54 jaar	13	65	35	30	58	30	33	35
55-64 jaar	2	10	39	32	50	25	25	26
65 jaar en ouder	-	-	16	14	21	11	10	11
Alle leeftijdsklassen	20	100	117	100	191	100	95	100

1) Van 2 bedrijfshoofden uit Zwinderen en Wachtum ontbreken deze gegevens.

Bron: C.D.-enquête 1960.

Van alle bedrijfshoofden is 28% jonger dan 45 jaar en 38% ouder dan 54 jaar; 11% blijkt zelfs 65 jaar of ouder te zijn.

Binnen de onderdelen van het blok blijkt het hoogste percentage jongere bedrijfshoofden voor te komen in Dalen-Dalerpeel, nl. 32. Het minst gunstig is de leeftijdsopbouw in Zwinderen-Wachtum. Hier is slechts 23% van de landbouwers jonger dan 45 jaar en 46% 55 jaar of ouder. In Nieuw-Zwinderen is de leeftijdsopbouw gunstig.

Bijlage 23 geeft een inzicht in de leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden naar grootteklassen voor A- en B-bedrijven ≥ 1 ha en van de C- en D-bedrijfshoofden.

Van alle A- en B-landbouwers is de gemiddelde leeftijd op het tijdstip van enquêtering 51 jaar. Voor de bedrijfshoofden van

bedrijven van 1-3 ha blijkt deze echter aanzienlijk hoger te liggen; nl. 59 jaar. Ook de bedrijfshoofden uit te grootteklassen van 3-5 ha en ≥ 25 ha blijken gemiddeld wat ouder te zijn. Het hoogste percentage landbouwers jonger dan 45 jaar komt voor in de grootteklasse van 7-10 ha (36); de hoogste percentages bedrijfshoofden ouder dan 55 jaar vinden wij op de bedrijven boven 15 ha.

De gemiddelde leeftijd van de C-landbouwers is gelijk aan die van de A- en B-bedrijfshoofden. Van de D-grondgebruikers is de gemiddelde leeftijd 70 jaar; 3/4 deel van hen is 65 jaar of ouder.

§ 2. Het onderwijs van de bedrijfshoofden

Het peil van de bedrijfsvoering in de landbouw wordt gunstig beïnvloed, wanneer op de bedrijven een of meer arbeidskrachten (in het algemeen de vader en/of de zoon) landbouwonderwijs hebben gevolgd. Ten aanzien van de mogelijkheid tot een juiste aanpassing van de bedrijfsinrichting en de bedrijfsvoering aan de situatie die zal ontstaan door een ruilverkaveling in het blok Dalen is de geschooldheid van de landbouwers van nog meer belang.

Er bestaat gelegenheid agrarisch dagonderwijs te volgen aan de protestants-christelijke middelbare landbouwschool te Hoogeveen, de rijksmiddelbare landbouwschool te Emmen, de christelijke lagere landbouwschool te Coevorden en de algemene lagere landbouwschool te Emmen, welke alle zijn gelegen binnen redelijke afstand van het ruilverkavelingsgebied.

Zoals te verwachten is, blijkt uit de C.B.S.-landbouwtelling van mei 1955 voor de gemeente Dalen dat de jongere bedrijfshoofden meer agrarisch onderwijs hebben genoten dan de oudere. Van alle bedrijfshoofden jonger dan 35 jaar heeft 71% voortgezet agrarisch onderwijs genoten; van de bedrijfshoofden van 35 jaar en ouder slechts 36% (bijlage 24).

Over het door de grondgebruikers van A- en B-bedrijven genoten onderwijs verschaft tabel 17 gegevens.

Tabel 17

ONDERWIJS VAN DE BEDRIJFSHOOFDEN

Gebied	Aantal bedrijfshoofden 1)	Percentage bedrijfshoofden 1) met als voortgezet onderwijs 2)				zonder voortgez. onderwijs
		m.l.s.	l.l.s.	landb. cursus	niet-agr. onderw.	
Nieuw-Zwinderen	20	30	20	40	-	10
Zwinderen-Wachtum	115	8	5	42	1	43
Dalen-Dalerpeel	176	6	17	35	-	42
Dalerveen-Veenoord	89	10	8	38	1	43
Gehele blok	400	9	12	38	-	41

1) Van wie deze gegevens bekend zijn.
2) Alleen de hoogste vorm van onderwijs is bekend.

Bron: C.D.-enquête 1960.

Vergeleken met de in bijlage 24 vermelde gegevens blijkt de situatie in het ruilverkavelingsgebied thans gunstiger te zijn. Volgens de landbouwtelling had in 1955 in de gemeente Dalen 38% van alle bedrijfshoofden voortgezet onderwijs gevolgd, terwijl dit percentage volgens de C.D.-enquête van 1960 voor het blok Dalen 59 is.

Binnen het blok is de situatie het gunstigst in Nieuw-Zwinderen, waar slechts 10% van alle A- en B-bedrijfshoofden geen voortgezet onderwijs heeft genoten. Voor de overige gebieden is dit percentage ongeveer 40. Agrarisch dagonderwijs is relatief het meest gevolgd in Nieuw-Zwinderen en Dalen-Dalerpeel, nl. respectievelijk door 50 en 23% van het aantal bedrijfshoofden.

Bijlage 25 maakt het mogelijk de situatie met betrekking tot het onderwijs, gevolgd door de bedrijfshoofden uit de verschillende grootteklassen, te vergelijken. De landbouwers van bedrijven uit de grootteklassen van 20-25 ha en ≥ 25 ha blijken relatief meer agrarisch dagonderwijs te hebben gevolgd. Het betreft hier nl. respectievelijk 40 en 45% van het aantal bedrijfshoofden uit bovengenoemde grootteklassen. Tevens blijkt het percentage boeren zonder voortgezet onderwijs voor deze beide categorieën het laagst te zijn. Door de bedrijfshoofden uit de grootteklassen van 12-15 ha en 15-20 ha blijkt relatief meer landbouwcursusonderwijs te zijn genoten. Hier bedragen de percentages respectievelijk 48 en 39.

§ 3. Het onderwijs van de echtgenoten der bedrijfshoofden

Gegevens over het door de boerinnen gevolgde onderwijs zijn vermeld in tabel 18 en bijlage 26.

Tabel 18

ONDERWIJS VAN DE ECHTGENOTEN

Gebied	Aantal echtgenoten 1)	Percentage echtgenoten 1)			
		met			zonder voortgezet onderwijs
		m.o.	h.h.s.	cursussen	
Nieuw-Zwinderen	19	5	31	10	53
Zwinderen-Wachtum	77	-	9	5	86
Dalen-Dalerpeel	133	1	28	3	68
Dalerveen-Veenoord	36	3	22	-	75
Gehele blok	265	1	22	4	73

1) Van wie deze gegevens bekend zijn.

Bron: C.D.-enquête 1960.

Vergeleken met de bedrijfshoofden hebben slechts zeer weinig echtgenoten voortgezet onderwijs gevolgd. In Nieuw-Zwinderen blijkt de situatie echter gunstiger te zijn dan in de overige delen van het blok. Dagonderwijs aan de huishoudscholen is relatief vrij veel gevolgd. Opmerkelijk is het geringe percentage boerinnen uit Zwinderen-Wachtum dat huishoudonderwijs heeft gevolgd, te weten 9%, terwijl dit voor het gehele blok 22% is.

§ 4. De beroepen der boerenzoons

Omtrent de boerenzoons van 15 jaar en ouder zijn in tabel 19 en bijlage 27 gegevens opgenomen betreffende de door hen uitgeoefende beroepen.

Hoewel waarschijnlijk niet alle zoons bij de door de Cultuurtechnische Dienst gehouden enquête zijn geregistreerd en met name een aantal uitwonende zoons niet zal zijn vermeld, kunnen hieruit toch met de nodige reserve wel enige conclusies worden getrokken.

Tabel 19

BEROEPEN BOERENZOONS

Omschrijving	Aantal zoons van 15 jaar en ouder van bedrijfshoofden uit de beroepsgroepen A en B				
	totaal-aantal zoons	woonachtig in			
		Nieuw-Zwinderen	Zwinderen-Wachtum	Dalen-Dalerpeel	Dalerveen-Veenoord
Inwonend	286	19	97	103	67
Uitwonend	95	4	16	46	29
Totaal	381	23	113	149	96
Werkend in de landbouw:					
thuis	171	11	64	60	36
als arbeider	13	-	3	2	8
zelfstandig	28	1	2	16	9
totaal	212	12	69	78	53
Werkend buiten de landb.:					
ambacht	20	3	5	5	7
fabrieksarbeider	12	-	2	5	5
kantoor	12	-	8	3	1
arbeider N.S.	9	-	-	4	5
onderwijs	5	-	4	1	-
overige beroepen	28	1	5	14	8
beroep onbekend	1	-	-	1	-
totaal	87	4	24	33	26
Onderwijs volgend	82	7	20	38	17

Bron: C.D.-enquête 1960.

Van de 381 geregistreerde zoons van A- en B-bedrijfshoofden oefenen er 299 een beroep uit, waarvan er 212 in de landbouw werkzaam zijn, nl. 171 thuis meewerkend, 13 als landarbeider en 28 als zelfstandig bedrijfshoofd. In totaal hebben 87 zoons een werkkring buiten de landbouw aanvaard, terwijl er op het tijdstip van de enquête 82 onderwijs volgden. Aangezien onder de groep onderwijs volgend, uitsluitend diegenen zijn begrepen die zich voorbereiden op een niet-agrarisch beroep, kunnen wij hen als afgevloeid uit de landbouw beschouwen. In totaal zijn dus 169 zoons afgevloeid, of ruim 44%. Dit percentage is echter geringer dan de, op grond van de C.B.S.-volks- en beroepstelling van 1947, berekende noodzakelijk geachte afvloeiing van boerenzoons. Voor de gemeente Dalen, de Zuidelijke randgemeenten en de provincie Drente bedroegen deze percentages nl. respectievelijk 58, 58 en 56. Er werd echter reeds gewezen op de mogelijkheid dat een aantal uitwonende, afgevloeide zoons niet is geregistreerd bij de C.D.-enquête.

In tabel 20 zijn voor de A- en B-bedrijven ≥ 1 ha het afvloeiingspercentage en het generatiedrukcijfer berekend voor de onderscheiden grootteklassen en voor de 4 onderdelen van het blok.

Tabel 20

AFVLOEIING EN GENERATIEDRUK

	Aantal-bedrijven	Afvloeiing in %	Generatiedruk-cijfer
1 - 7 ha	48	63	0,50
7 - 12 ha	145	47	0,91
12 - 20 ha	159	35	1,02
≥ 20 ha	73	47	1,17
Gehele blok	425	44	0,95
Nieuw-Zwinderen	20	48	1,21
Zwinderen-Wachtum	119	39	1,24
Dalen-Dalerpeel	191	45	0,71
Dalerveen-Veenoord	95	48	1,02

Bron: C.D.-enquête 1960.

Voor de berekening van het afvloeiingspercentage is de volgende formule gebruikt:

$$\frac{\text{aantal zoons van 15 jaar en ouder niet werkend in de landbouw}}{\text{totaalaantal zoons van 15 jaar en ouder}} \times 100$$

Bij de interpretatie van de uitkomsten die met behulp van bovenstaande formule verkregen worden, dient echter het volgende bedacht te worden:

a. dat onder de groep zoons die thans niet in de landbouw werken zoons kunnen voorkomen die te zijner tijd toch naar de landbouw vloeien;

b. dat er onder de zoons die thans in de landbouw werken zoons kunnen voorkomen die in de toekomst alsnog afvloeien;
c. dat er geen zoons overgaan van de ene bedrijfsgrootteklasse naar de andere of van het ene deel van het blok naar het andere.

Men dient dus geen absolute waarde toe te kennen aan de gevonden percentages; wel zijn deze bruikbaar voor vergelijking van de verschillende grootteklassen en voor regionale vergelijking.

Voor het ruilverkavelingsgebied Dalen blijkt het afvloeiingspercentage 44 te zijn. Voor de bedrijven uit de grootteklasse van 1-7 ha is deze het hoogst, te weten 63, voor die uit de grootteklasse van 12-20 ha het laagst, nl. 35.

Ook de onderdelen van het blok vertonen vanuit dit gezichtspunt verschillen. Het afvloeiingspercentage is het laagst in Zwinderen-Wachtum (39), voor de overige delen van het blok loopt het echter weinig uiteen, nl. van 45 tot 48.

De generatiedruk, dat is de verhouding tussen het aantal op een bedrijf wachtende zoons en het aantal vrijkomende bedrijven, is berekend volgens de formule:

$$\frac{1/15 \times \text{aantal niet-zelfstandig in de landbouw werkende zoons}}{1/33 \times \text{aantal landbouwbedrijven}}$$

Ook hierbij is uitgegaan van zoons van 15 jaar en ouder. Ligt de uitkomst, volgens bovenstaande formule verkregen, tussen de waarden 0,9 en 1,1 dan wil dat zeggen dat er sprake is van een evenwicht tussen het aantal potentiële opvolgers en het aantal jaarlijks vrijkomende bedrijven. Bij een waarde <1 behoeft het z.g. tekort aan opvolgers nog niet te leiden tot een vermindering van het aantal bedrijfshoofden. Dit tekort kan nl. worden aangevuld door (secundaire) toevloeiing of toevloeiing uit andere grootteklassen en/of gebieden dan die waarvoor het generatiedrukcijfer is berekend.

Voor alle bedrijven in het blok Dalen, afgezien van een onderverdeling naar grootteklassen en onderdelen van het blok, is het generatiedrukcijfer 0,95. Volgens vorenstaande theoretische beschouwing duidt dit op het bestaan van een evenwichtssituatie.

Binnen de grootteklassen zien wij een belangrijk verschil in generatiedrukcijfer tussen enerzijds de bedrijven uit de grootteklassen van 1-7 ha en anderzijds die uit de grootteklassen boven 7 ha. Voor de kleinere bedrijven (< 7 ha) blijken in de toekomst onvoldoende opvolgers te zijn om deze in stand te houden; voor de grotere (≥ 7 ha) wordt de evenwichtssituatie benaderd.

De op grond van de C.B.S.-volks- en beroepstelling van 1947 voor alle bedrijven ≥ 1 ha (m.i.v. de C- en D-bedrijven) berekende generatiedrukcijfers voor de gemeente Dalen, Coevorden en Oosterhesselen waren respectievelijk 1,41, 1,41 en 1,50. Men kan hieruit de voorzichtige conclusie trekken dat de afvloeiing gedurende

de periode 1947-1960 is toegenomen. Ter vergelijking kan nog gegeven worden het generatiedrukcijfer voor alle A- en B-bedrijven ≥ 1 ha in het ruilverkavelingsgebied Steenwijksmoer, dat 1,59 bedroeg (L.E.I.-nota No. 128).

Tot slot zij nog opgemerkt dat binnen het ruilverkavelingsgebied Dalen het generatiedrukcijfer het laagst is in Dalen-Dalerpeel (0,71) en het hoogst in Zwinderen-Wachtum en Nieuw-Zwinderen met respectievelijk 1,24 en 1,21.

§ 5. Het onderwijs der boerenzoons

Aan de hand van de in tabel 19 en bijlage 27 vermelde gegevens kan tevens de verhouding berekend worden tussen het aantal zoons van 15 jaar en ouder dat onderwijs volgt en het aantal inwonende zoons, eveneens van 15 jaar en ouder. Reeds in de vorige paragraaf van dit hoofdstuk werd opgemerkt dat het hier zoons betreft die zich voorbereiden op een niet-agrarisch beroep. De aldus berekende percentages voor de onderscheiden delen van het blok bedragen voor:

Nieuw-Zwinderen 36;
Dalen-Dalerpeel 36;
Dalerveen-Veenoord 25;
Zwinderen-Wachtum 20.

In Dalen-Dalerpeel, waar wij het laagste generatiedrukcijfer aantreffen, blijkt het percentage inwonende zoons dat zich voorbereidt op een niet-agrarisch beroep het hoogst te zijn. Voor Zwinderen-Wachtum is een hoog generatiedrukcijfer berekend, terwijl wij daar tevens een laag percentage inwonende zoons van 15 jaar en ouder vinden dat onderwijs volgt.

Verder blijkt uit tabel 21 en bijlage 28 dat 15% van alle zoons van 15 jaar en ouder (dus zowel in- als uitwonende zoons) geen voortgezet onderwijs heeft gevolgd. Bovendien is van 21% van hen onbekend welke vorm van voortgezet onderwijs door hen werd genoten.

De hoogste percentages voor "geen + onbekend" vinden wij in Dalerveen-Veenoord (61) en Dalen-Dalerpeel (35). Deze hoge percentages zullen zeer waarschijnlijk voornamelijk veroorzaakt zijn door de oudere zoons, die relatief minder voortgezet onderwijs ontvingen dan thans met de jongere het geval is.

Het is niet mogelijk een splitsing te maken tussen de wel en niet in de landbouw werkende zoons met betrekking tot het gevolgde onderwijs. Wel blijkt, dat van de 323 geregistreerde zoons met voortgezet onderwijs 50% landbouwonderwijs heeft gevolgd. Het merendeel van hen volgde agrarisch dagonderwijs, nl. 78%.

In Zwinderen-Wachtum vinden wij het hoogste percentage zoons dat landbouwdagonderwijs volgde, nl. 47; het laagste in Dalerveen-Veenoord, te weten 16.

Tabel 21

ONDERWIJS BOERENZOONS

Omschrijving	Aantal zoons van 15 jaar en ouder van bedrijfshoofden uit de beroepsgroepen A en B				
	totaal	woonachtig in			
		Nieuw-Zwinderen	Zwinderen-Wachtum	Dalen-Dalerpeel	Dalerveen-Veenoord
Inwonend	286	19	97	103	67
Uitwonend	95	4	16	46	29
Totaal	381	23	113	149	96
Met voortgezet onderwijs:					
a. algemeen:					
V.H.M.O. en H.O.	21	2	7	8	4
(m)ulo	28	4	9	11	4
totaal	49	6	16	19	8
b. landbouwonderwijs:					
middelbaar	50	6	22	18	4
lager	78	4	32	30	12
cursus	35	2	9	19	5
totaal	163	12	63	67	21
c. technisch onderwijs:					
middelbaar	1	-	-	-	1
lager	25	3	6	9	7
cursus	5	1	3	1	-
totaal	31	4	9	10	8
d. onbekende vorm	80	1	8	23	48
a t/m d	323	23	96	119	85
Zonder voortgezet onderwijs:	58	-	17	30	11

Bron: C.D.-enquête 1960.

§ 6. De landarbeiders

Omtrent de landarbeiders zijn slechts weinig concrete gegevens bekend, welke afkomstig zijn van de districtsagenten van het Bedrijfspensioenfonds voor de Landbouw (B.P.L.).

Uit tabel 22 blijkt dat in het ruilverkavelingsgebied Dalen 33 vaste en 93 losse landarbeiders werken. Vrijwel alle vaste arbeiders wonen tevens in het blok.

Van de vaste arbeiders is 40% 30 jaar of jonger; voor de losse arbeiders bedraagt dit percentage 58.

In verhouding tot het aantal landbouwbedrijven treffen wij de meeste landarbeiders aan op de bedrijven in Nieuw-Zwinderen, waar wij, zoals reeds eerder bleek, het grootste aantal grotere bedrijven vinden.

Tabel 22

LANDARBEIDERS

Geboortejaar	Aantal landarbeiders					
	in het gebied 1) wonend en werkend		buiten gebied 1) wonend, in het gebied werkend		in Zwinderen 2) werkend	
	vast	los	vast	los	vast	los
1895 - 1899	-	3	1	-	-	-
1900 - 1904	-	1	-	-	1	-
1905 - 1909	2	-	-	-	1	4
1910 - 1914	3	3	-	2	1	-
1915 - 1919	3	4	-	-	-	4
1920 - 1924	1	1	-	3	1	3
1925 - 1929	3	5	-	3	2	3
1930 - 1934	1	2	-	2	-	17
1935 - 1939	4	5	2	2	1	14
1940 of later	5	2	-	1	2	9
Aantal landarbeiders	22	26	2	13	9	54

1) Ruilverkavelingsgebied excl. Nieuw-Zwinderen.
2) Voor zover binnen het blok.

Bron: Districtsagenten B.P.L.

Volgens mededeling van de districtsagent van het B.P.L. voor de gemeente Dalen waren enige jaren geleden in zijn rayon nog 350 vaste landarbeiders werkzaam, welk aantal thans is teruggelopen tot ongeveer 50. Een groot deel van de afgevloeiden is thans werkzaam bij de A.K.U. te Emmen. Naar zijn mening zullen er van het huidige aantal jonge landarbeiders ook in de toekomst nog velen de agrarische bedrijfstak de rug toekeren.

§ 7. Het verenigingsleven

In het ruilverkavelingsgebied Dalen komen voor de woonkernen Dalen, Wachtum en Dalerveen. Het tot de gemeente Coevorden behorende Loo valt buiten het blok, evenals in het noordwesten het dorp Zwinderen. De stad Coevorden ligt op slechts geringe afstand van Dalen (ongeveer vier km) en heeft in de loop der jaren diverse functies van het dorp Dalen overgenomen.

In sociaal-economisch opzicht is er slechts weinig of geen verschil tussen de dorpen Dalen en Wachtum. In beide plaatsen zijn diverse verenigingen werkzaam, waardoor de actieve belangstelling echter vrij gering is. Het contact tussen beide dorpen is eveneens gering; in beide is men erg gesteld op zijn plaatselijke verenigingen, ook al leiden deze vaak slechts een kwijnend bestaan.

Zo hebben Dalen en Dalerveen elk hun eigen coöperatieve zuivelfabriek, terwijl die te Wachtum pas sedert 1 januari jl. is opgeheven.

Het geestelijke en politieke klimaat wordt gekenmerkt door een grote mate van rust en stabiliteit. In 1947 was 82% van de bevolking van Dalen Nederlands-Hervormd, 5% Gereformeerd en 10% Rooms-Katholiek. De Gereformeerden wonen hoofdzakelijk in Nieuw-Zwinderen; de Rooms-Katholieken in Dalerpeel, bij Loo en in Vossebelt.

Bijlage 29 geeft enig inzicht in de mate van deelneming aan enkele agrarische verenigingen. 82% van het aantal bedrijfshoofden van A- en B-bedrijven ≥ 1 ha is lid van een standsorganisatie. Voor de landbouwers van bedrijven < 10 ha is dit percentage 70, voor die van bedrijven > 10 ha 87. Het percentage ongeorganiseerden is het hoogst in Dalerveen-Veenoord, nl. 27; het laagst in Nieuw-Zwinderen met 10.

Tot slot kan nog worden opgemerkt, dat van de bedrijfshoofden van C-bedrijven ≥ 1 ha $\frac{1}{4}$ deel lid is van de A.N.A.B. Dit zijn landarbeiders die uit hun bedrijfje neveninkomsten genieten.

SAMENVATTING

1. Het ruilverkavelingsgebied Dalen valt in enkele opzichten uiteen in vier gebieden, te weten:
a. Nieuw-Zwinderen;
b. Zwinderen-Wachtum;
c. Dalen-Dalerpeel;
d. Dalerveen-Veenoord.

In bijlage 3 zijn de gebieden b, c en d nog verder onderverdeeld.
In Nieuw-Zwinderen treffen wij ontginningsbedrijven aan, waarbij het zwaartepunt valt op de akkerbouw. In de overige gebieden valt het accent meer op de weidebouw en de veehouderij.

2. Het ruilverkavelingsgebied strekt zich uit over een belangrijke oppervlakte van de gemeente Dalen. Verder omvat het grondgebied dat behoort tot de gemeenten Oosterhesselen, Sleen en Coevorden.

3. Binnen het blok zijn gelegen de dorpen Dalen en Wachtum en de woonkern Dalerveen, welke alle drie behoren tot de gemeente Dalen. Op 31 december 1959 telde de gemeente Dalen 4648 zielen. De bevolkingstoeneming gedurende de periode 1880-1959 is geringer geweest dan in de aangrenzende gemeenten. Sedert 1955 is zelfs van een zekere stagnatie in de bevolkingsgroei sprake.
In 1947 was 82% van de bevolking Nederlands-Hervormd, 5% Gereformeerd en 10% Rooms-Katholiek.

4. Het aantal werkende mannen in de gemeente Dalen nam gedurende de periode 1947-1956 af van 1469 tot 1430. Was in 1947 nog 68% van de mannelijke beroepsbevolking werkzaam in de landbouw, in 1956 was dit percentage gedaald tot 63%. De industriële werkgelegenheid in de gemeente is van ondergeschikte betekenis. In 1956 werkte dan ook 7,5% van de mannelijke beroepsbevolking buiten de gemeente, waarvan ongeveer de helft in Coevorden. Er werkten echter ook 32 mannen, waarvan 13 uit Oosterhesselen, in de gemeente Dalen.

5. De oppervlakte cultuurgrond in de gemeente Dalen is gedurende de periode 1910-1959 toegenomen met 1950 ha of 53%. De toeneming in de gehele provincie Drente was echter relatief groter. Het aantal landbouwbedrijven ≥ 1 ha is gedurende dezelfde periode eveneens toegenomen, zij het in minder sterke mate dan de oppervlakte cultuurgrond, nl. met 12% (sinds 1950 is er sprake van een afneming). Er heeft zich een wijziging in de bedrijfsgroottestructuur voltrokken: gedurende de periode 1910-1959 is het aantal bedrijven van 1-5 ha afgenomen met 46%; het aantal bedrijven van 10-20 ha is echter sterker toegenomen, nl. met 124%. Ook het aantal bedrijven van 20 ha en groter is gestegen. De gemiddelde bedrijfsgrootte bedroeg in 1959 voor de

gemeente Dalen 11 ha; het gemiddelde voor de gehele provincie was eveneens 11 ha.

6. Van de 487 in het ruilverkavelingsgebied geregistreerde grondgebruikers behoren er 425 tot de eigenlijke landbouwers (de beroepsgroepen A en B); 42 zijn C- en 16 D-grondgebruikers. Ook zijn nog geregistreerd vier grondgebruikers welke ondergebracht zijn in de rubriek speciale bedrijven. De 77 grondgebruikers die elk minder dan 1 ha cultuurgrond exploiteren zijn buiten beschouwing gelaten. In de blokdelen Dalen-Dalerpeel en Dalerveen-Veenoord worden relatief de meeste C- en D-bedrijven aangetroffen.

7. De gemiddelde bedrijfsgrootte van alle A- en B-bedrijven ≥ 1 ha in het gehele ruilverkavelingsgebied Dalen is 13,9 ha. Voor Nieuw-Zwinderen bedraagt deze 25,3 ha. In Dalen-Dalerpeel ligt de gemiddelde bedrijfsgrootte beneden die voor het gehele blok en bedraagt 11,7 ha. Het aantal A- en B-bedrijven per 1000 ha cultuurgrond bedraagt 22.

8. Een vijfde deel van de A- en B-bedrijven ≥ 1 ha, waarvan de gebouwen in het ruilverkavelingsgebied liggen, heeft grond in gebruik dat buiten het blok is gelegen tot een totale oppervlakte van 361 ha.
   Ook buiten het blok gevestigde bedrijven hebben grond in gebruik die binnen het blok ligt. Het betreft hier een oppervlakte van 721 ha.

9. De verkavelingstoestand blijkt zeer ongunstig te zijn: voor de A- en B-bedrijven ≥ 1 ha in het gehele blok is het gemiddelde aantal kavels per bedrijf 10 en de gemiddelde kavelgrootte 1,4 ha. In Zwinderen-Wachtum en Dalen-Dalerpeel is de situatie zelfs nog ongunstiger.

10. 53% van de oppervlakte cultuurgrond in gebruik bij A- en B-bedrijven ≥ 1 ha, is gepacht. Ruim 14% van deze bedrijven is in volledig eigendom bij de grondgebruiker. 27% van alle bedrijven is zuiver pachtbedrijf. In totaal pachten 247 bedrijfshoofden in meer of mindere mate losse cultuurgrond bij.
    Van de totale oppervlakte gepachte grond kan 76% als veilige pacht beschouwd worden.

11. De doelmatigheid en de onderhoudstoestand van de bedrijfsgebouwen laten veel te wensen over. Van 57% werd de doelmatigheid en van 48% de onderhoudstoestand als matig of slecht aangemerkt. In het blokdeel Dalerveen-Veenoord blijkt de situatie het meest ongunstig te zijn.
    Voor de woongedeelten van de boerderijen geldt het bovenstaande evenzeer.

12. Van de A- en B-bedrijven ≥ 1 ha is 95% aangesloten op het elektriciteitsnet en 79% op het waterleidingnet. 87 bedrijven zijn

nog verstoken van waterleiding, waarvan er 44 in Dalen-Dalerpeel liggen.

13. Van de A- en B-bedrijfshoofden heeft 60% belangstelling voor de mogelijkheid - binnen het kader van een eventuele ruilverkaveling - tot vergroting of vergroting, gepaard gaande met verplaatsing van zijn bedrijf.
Deze belangstelling treffen wij vooral aan bij de grondgebruikers uit de grootteklasse van 5-12 ha en in Dalen-Dalerpeel meer dan in de overige delen van het blok.
De animo voor verkoop van het bedrijf is gering.

14. Van de totale oppervlakte cultuurgrond is 62% in gebruik als grasland. Binnen de onderdelen van het blok varieert dit percentage echter van 26% voor Nieuw-Zwinderen tot 70% voor Dalen-Dalerpeel.

15. Hakvruchten en granen zijn de belangrijkste akkerbouwgewassen. Onder de hakvruchten nemen de aardappelen, met 30% van de totale oppervlakte, een zeer belangrijke plaats in het bouwplan in. 56% van de oppervlakte bouwland wordt beteeld met granen.

16. De rundveehouderij is een zeer belangrijke bedrijfstak. De melkveedichtheid per 100 ha grasland en kunstweide is het hoogste in Dalerveen-Veenoord. Hier wordt tevens het hoogste percentage bedrijven aangetroffen dat mestvee aanhoudt.
De varkensfokkerij en -mesterij zijn in het ruilverkavelingsgebied van betrekkelijk geringe betekenis. Op 82% van de A- en B-bedrijven ≥ 1 ha doet men aan fokkerij; aan mesterij op slechts 41%.
Behalve op de speciale bedrijven is de kippenstapel in het blok eveneens van geringe betekenis.

17. Ruim 1/5 van de A- en B-bedrijfshoofden van bedrijven ≥ 15 ha beschikt over een trekker. Met uitzondering van Nieuw-Zwinderen laat de mechanisatie, voor zover het de akkerbouwsector betreft, nog veel te wensen over.
In de veehouderijsector is de mechanisatie eveneens nog niet ver ontwikkeld: 84% van de geënquêteerde bedrijfshoofden beschikt over een grasmaaimachine of maaibalk; 56% van hen maakt gebruik van gecombineerde hooibouwwerktuigen en op 25% van de bedrijven ≥ 10 ha wordt machinaal gemolken.
Vele landbouwers maken echter gebruik van de diensten van loonwerkers en van de werktuigen van werktuigencoöperaties of boerencombinaties.

18. De arbeidsbehoefte per ha cultuurgrond, behorende bij A- en B-bedrijven ≥ 1 ha, is voor het gehele ruilverkavelingsgebied 437 standaarduren. In Zwinderen-Wachtum is deze het laagst (426); het hoogst in Nieuw-Zwinderen en Dalerveen-Veenoord (454). Het grote aantal standaarduren per ha op de speciale

bedrijven, nl. 1316, is voor een belangrijk deel te danken aan de varkens- en kippenstapel.

19. 28% van de bedrijfshoofden is jonger dan 45 jaar en 38% ouder dan 54 jaar; 11% is zelfs 65 jaar of ouder. De gemiddelde leeftijd van alle geënquêteerde landbouwers (A- en B-bedrijven ≥ 1 ha) is 51 jaar. Het ongunstigst is de leeftijdsopbouw in Zwinderen-Wachtum, waar 46% van de bedrijfshoofden 55 jaar of ouder is. In Nieuw-Zwinderen is deze echter gunstig.

20. Het percentage bedrijfshoofden dat agrarisch dagonderwijs heeft gevolgd, varieert van 50 in Nieuw-Zwinderen tot 13 in Zwinderen-Wachtum. Rekent men het landbouwcursusonderwijs mee, dan komt Nieuw-Zwinderen weer aan de top te staan met 90% en Zwinderen-Wachtum op de laatste plaats met 55%.

21. Op grond van de C.D.-enquêtegegevens is de voorzichtige conclusie te trekken, dat voor de A- en B-bedrijven van 1-7 ha waarschijnlijk te weinig bedrijfsopvolgers aanwezig zijn. Voor het gehele blok zou men kunnen spreken van een evenwicht tussen het aantal potentiële opvolgers en het aantal vrijkomende bedrijven. In Zwinderen-Wachtum is het generatiedrukcijfer het hoogst, nl. 1,24; in Dalen-Dalerpeel is deze het laagst, te weten 0,71.
Het afvloeiingspercentage voor het gehele blok is 44: het loopt voor de onderscheiden grootteklassen uiteen van 63 voor de zoons van bedrijfshoofden van bedrijven van 1-7 ha tot 35 voor die van bedrijven van 12-20 ha. Ook tussen de verschillende delen van het blok varieert het, zij het in minder sterke mate, nl. van 48 voor Nieuw-Zwinderen en Dalerveen-Veenoord tot 39 voor Zwinderen-Wachtum.

22. Van de 323 geregistreerde zoons die voortgezet onderwijs hebben gevolgd, heeft 50% landbouwonderwijs genoten. Voor het merendeel van hen was dit dagonderwijs. Voor Zwinderen-Wachtum is het percentage dat dagonderwijs volgde 47; voor Dalerveen-Veenoord 16.

23. In het ruilverkavelingsgebied werken 33 vaste en 93 losse landarbeiders. Hun aantallen zijn gedurende de laatste jaren sterk teruggelopen door de zuigkracht van de industrie.

24. 82% van de bedrijfshoofden van A- en B-bedrijven ≥ 1 ha is lid van een standsorganisatie. Het percentage ongeorganiseerden is het laagst in Nieuw-Zwinderen, nl. 10, en het hoogst in Dalerveen-Veenoord, te weten 27. Een kwart van de bedrijfshoofden van C-bedrijven ≥ 1 ha is aangesloten bij de A.N.A.B.

LIJST VAN BIJLAGEN

Bijlage	1	De bevolkingsontwikkeling
Bijlage	2	De bedrijven ≥ 1 ha in de periode 1910-1955/1959
Bijlage	3	De bedrijven naar beroepsgroep en grootteklasse
Bijlage	4	De nevenberoepen van de B- en de hoofdberoepen van de C-grondgebruikers
Bijlage	5	Grond buiten het blok
Bijlage	6	Cultuurgrond binnen het blok gelegen bij uitwonende grondgebruikers in gebruik
Bijlage	7	De verkaveling
Bijlage	8	Eigendom en pacht
Bijlage	9	Door grondgebruikers gepachte grond
Bijlage	10	De bedrijfsgebouwen
Bijlage	11	De woningen
Bijlage	12	Het aantal slaapkamers
Bijlage	13	De utiliteitsvoorzieningen
Bijlage	14	Het grondgebruik
Bijlage	15	Het bouwlandgebruik
Bijlage	16	Melkcontrolegegevens
Bijlage	17	De werktuigen
Bijlage	18	Loonwerk en werktuigen van derden
Bijlage	19	Inrichting bedrijfsgebouwen
Bijlage	20	De stalinrichting
Bijlage	21	De bedrijfsvoering
Bijlage	22	De arbeidsnormen
Bijlage	23	De leeftijd van de bedrijfshoofden
Bijlage	24	Gevolgd onderwijs door landbouwers en tuinders
Bijlage	25	Het onderwijs van de bedrijfshoofden
Bijlage	26	Het onderwijs van de echtgenoten
Bijlage	27	Beroepen boerenzoons
Bijlage	28	Onderwijs boerenzoons
Bijlage	29	De agrarische verenigingen

DE BEVOLKINGSONTWIKKELING
1880-1959

Per 31 december	Aantal inwoners in					Indexcijfers (1880 = 100)				
	Dalen	Sleen	Oosterhesselen	Coevorden	Drente	Dalen	Sleen	Oosterhesselen	Coevorden	Drente
1880	2338	2803	1200	3021	119880	100	100	100	100	100
1890	2609	3090	1373	3199	132495	112	110	114	106	111
1900	2844	3713	1559	3625	150364	122	132	130	120	125
1910	3210	4170	1959	5352	176043	137	149	163	177	147
1920	3785	5010	2333	6640	209718	162	179	194	220	175
1930	4001	5069	2787	6816	222432	171	181	232	226	186
1940	4191	5403	3140	7279	250422	179	193	262	241	209
1947	4604	6452	3495	8211	271909	197	230	291	272	227
1950	4718	6676	3590	8743	285079	202	238	299	289	238
1955	4691	6709	3756	9544	297291	201	239	313	316	248
1958	4642	6822	3937	9861	308028	199	243	328	326	257
1959	4648	6825	3944	9921	311196	199	243	329	328	260

Bron: C.B.S.

Bijlage 2

DE BEDRIJVEN ≥ 1 HA IN DE PERIODE 1910-1955/1959

	Jaar	Aantal bedrijven in de grootteklasse					Percentage bedrijven in de grootteklasse				Opp. cult.-grond in ha	Gem. bedr.-grootte in ha	Indexcijfers (1910 = 100)		
		1-5 ha	5-10 ha	10-20 ha	≥ 20 ha	totaal	1-5 ha	5-10 ha	10-20 ha	≥ 20 ha			aantal bedrijven	opp. cult.-grond	gem. bedr.-grootte
Dalen	1910	207	111	82	43	443	47	25	19	9	3642	8,2	100	100	100
	1921	209	147	85	29	470	44	31	18	7	3550	7,6	106	97	93
	1930	207	142	124	40	513	40	28	24	8	4157	8,1	116	114	99
	1947	153	156	172	55	536	29	29	32	10	5389	10,1	121	148	123
	1950	146	172	174	51	543	27	32	32	9	5449	10,0	123	150	122
	1955	116	180	164	58	518	23	35	32	10	5475	10,6	117	150	129
	1959	111	153	184	57	505	22	31	36	11	5592	11,0	112	153	135
Zuidelijke randgemeenten	1910	2126	979	685	256	4046	53	24	17	6	28448	7,0	100	100	100
	1921	2111	1121	770	181	4183	51	27	18	4	28404	6,8	103	100	97
	1930	2346	1312	891	226	4775	49	27	19	5	32605	6,8	118	115	97
	1947	2136	1401	1176	288	5001	43	28	23	6	39388	7,9	124	138	113
	1950	1998	1554	1116	264	4932	40	32	23	5	38880	7,9	122	137	113
	1955	1750	1575	1100	269	4694	37	34	23	6	38146	8,1	116	134	116
Provincie Drente	1910	7574	3234	2634	1136	14578	52	22	18	8	110031	7,5	100	100	100
	1921	7579	3966	3048	1135	15728	48	25	20	7	120614	7,7	108	110	103
	1930	7747	4484	3748	1465	17444	44	26	22	8	142584	8,2	120	130	109
	1947	6012	4617	5135	2188	18552	35	25	28	12	185107	10,0	127	168	133
	1950	5996	5058	5194	1998	18246	33	28	28	11	182481	10,0	125	166	133
	1955	5164	5119	5194	2151	17628	29	29	30	12	185793	10,5	121	169	140
	1959	4428	4295	5800	2176	16699	27	25	35	13	188000	11,2	114	171	149

Bronnen: Directie van de landbouw (1910-1930), C.B.S. (1947-1959).

Bijlage 3

DE BEDRIJVEN NAAR BEROEPSGROEP EN GROOTTEKLASSE

Gebied	Grootteklasse	Aantal bedrijven totaal	in de beroepsgroep A	B	A en B	C	D	spec. bedr.
	< 1 ha	2				1	1	
	1- 3 ha	1				1		
	3- 5 ha							
	5- 7 ha							
Nieuw-	7-10 ha							
Zwinderen	10-12 ha							
	12-15 ha	3	3		3			
	15-20 ha	5	5		5			
	20-25 ha	6	6		6			
	≥ 25 ha	6	6		6			
	alle grootteklassen	23	20	-	20	2	1	-
	< 1 ha	3				1	2	
	1- 3 ha	1					1	
	3- 5 ha							
	5- 7 ha							
Zwinderen	7-10 ha	4	4		4			
	10-12 ha	1		1	1			
	12-15 ha	6	5	1	6			
	15-20 ha							
	20-25 ha	2	2		2			
	≥ 25 ha	1	1		1			
	alle grootteklassen	18	12	2	14	1	3	-
	< 1 ha	19				13	5	1
	1- 3 ha	12	1		1	7	2	2
	3- 5 ha							
	5- 7 ha	1				1		
Wachtum	7-10 ha	15	14	1	15			
	10-12 ha	16	16		16			
	12-15 ha	25	24	1	25			
	15-20 ha	25	25		25			
	20-25 ha	15	14	1	15			
	≥ 25 ha	8	7	1	8			
	alle grootteklassen	136	101	4	105	21	7	3
	< 1 ha	24				16	8	
	1- 3 ha	22	3		3	12	6	1
	3- 5 ha	12	6		6	4	2	
	5- 7 ha	16	11	3	14	2		
Dalen	7-10 ha	38	36	1	37	1		
	10-12 ha	21	19	2	21			
	12-15 ha	28	26	2	28			
	15-20 ha	20	20		20			
	20-25 ha	9	8	1	9			
	≥ 25 ha	5	5		5			
	alle grootteklassen	195	134	9	143	35	16	1

Bijlage 3
(vervolg)

DE BEDRIJVEN NAAR BEROEPSGROEP EN GROOTTEKLASSE

Gebied	Grootteklasse	Aantal bedrijven						
		totaal	in de beroepsgroep					
			A	B	A en B	C	D	spec. bedr.
Dalerpeel	< 1 ha	5				3	2	
	1- 3 ha	4				2	2	
	3- 5 ha	4	3		3		1	
	5- 7 ha	10	8	1	9	1		
	7-10 ha	12	12		12			
	10-12 ha	6	6		6			
	12-15 ha	4	4		4			
	15-20 ha	10	10		10			
	20-25 ha	3	3		3			
	≥ 25 ha	1	1		1			
	alle grootteklassen	59	47	1	48	6	5	-
Dalerveen	< 1 ha	8				5	3	
	1- 3 ha	7	1		1	5	1	
	3- 5 ha							
	5- 7 ha	7	4	2	6	1		
	7-10 ha	12	10	1	11	1		
	10-12 ha	11	10	1	11			
	12-15 ha	9	9		9			
	15-20 ha	5	5		5			
	20-25 ha	5	5		5			
	≥ 25 ha	4	4		4			
	alle grootteklassen	68	48	4	52	12	4	-
Veenoord	< 1 ha	16				7	9	
	1- 3 ha	3	1		1	2		
	3- 5 ha	4	2		2	1	1	
	5- 7 ha	3	2		2			1
	7-10 ha	7	5	1	6	1		
	10-12 ha	5	5		5			
	12-15 ha	6	5	1	6			
	15-20 ha	13	13		13			
	20-25 ha	2	1	1	2			
	≥ 25 ha	6	6		6			
	alle grootteklassen	65	40	3	43	11	10	1

Bron: C.D.-enquête 1960.

DE NEVENBEROEPEN VAN DE B. EN DE HOOFDBEROEPEN VAN DE C.GRONDGEBRUIKERS

Beroep	Aantal grondgebruikers in de beroepsgroep		
	B	C	
		< 1 ha	≥ 1 ha
Melkrijder	11	–	–
Landarbeider, boswachter	1	17	18
Grondwerker, gemeentearbeider	–	6	4
Loonwerker	–	–	2
Direct van de landbouw afhankelijke beroepen	4	2	2
Verzorgende beroepen	5	10	8
Fabrieksarbeider	–	6	1
Losse arbeider	–	3	–
Overige beroepen	2	2	7
Alle grondgebruikers	23	46	42

Bron: C.D.-enquête 1960 .

Bijlage 5

GROND BUITEN HET BLOK

	Aantal bedrijven		Oppervlakte cultuurgrond buiten het blok in ha		
	totaal	met grond buiten het blok	totaal	eigen-dom	pacht
A- en B-bedrijven:					
1 - 3 ha	6	1	2	-	2
3 - 5 ha	11	1	1	1	-
5 - 7 ha	31	2	5	-	5
7 - 10 ha	85	12	25	7	18
10 - 12 ha	60	12	41	6	35
12 - 15 ha	81	18	75	35	40
15 - 20 ha	78	19	87	48	39
20 - 25 ha	42	10	37	6	31
≥ 25 ha	31	12	88	61	27
Alle grootteklassen	425	87	361	164	197
Nieuw-Zwinderen	20	10	86	51	35
Zwinderen-Wachtum	119	36	118	38	80
Dalen-Dalerpeel	191	20	61	34	27
Dalerveen-Veenoord	95	21	96	41	55
C-bedrijven ≥ 1 ha	42	3	4	2	2
D-bedrijven ≥ 1 ha	16	1	0	-	0
Spec.bedr. ≥ 1 ha	4	1	3	3	-

Bron: C.D.-enquête 1960.

Bijlage 6

CULTUURGROND BINNEN HET BLOK GELEGEN BIJ UITWONENDE GRONDGEBRUIKERS IN GEBRUIK

Woonplaats van de gebruiker	Aantal bedrijven	Oppervlakte grond binnen het blok in ha						Aantal kavels	Grond binnen het blok in ha	
		totaal landbouwgrond	waarvan				niet landbouwgrond		in eigendom	gepacht
			bouwland	grasland	tuinland	erf- en moestuin				
Zwinderen	24	252,56	118,51	131,75	-	2,30	-	143	162,23	90,33
Gees	32	78,07	3,81	74,26	-	-	1,66	53	34,91	43,16
Oosterhesselen	5	10,22	-	10,22	-	-	-	6	1,42	8,80
Verl. Hoogeveensevaart	16	51,05	8,43	42,62	-	-	-	37	9,76	41,29
Erm	24	38,06	10,68	27,38	-	-	1,20	31	18,89	19,17
Holsloot, Veenoord, Nieuw Amsterdam	28	131,21	83,86	46,15	1,00	0,20	2,55	48	37,12	94,09
Stieltjeskanaal	6	19,55	3,10	16,45	-	-	1,00	10	10,72	8,83
Coevorden	15	52,88	5,45	46,78	-	0,65	1,15	34	30,17	22,71
Steenwijksmoer	15	42,63	14,30	28,18	-	0,15	-	18	29,08	13,55
Overige	15	44,77	16,35	28,42	-	-	-	28	32,50	12,27
Alle plaatsen	180	721,00	264,49	452,21	1,00	3,30	7,56	408	366,80	354,20

Bron: C.D.-enquête 1960.

Bijlage 7

DE VERKAVELING

	Aantal bedrijven									Gemidd. aantal kavels per bedrijf	Gemidd. kavel-grootte in ha
	totaal	met ... kavels									
		1	2-3	4-6	7-9	10-14	15-19	20-24	≥ 25		
A- en B-bedrijven											
1 - 3 ha	6	1	3	2	-	-	-	-	-	3,2	0,66
3 - 5 ha	11	1	1	6	3	-	-	-	-	5,4	0,78
5 - 7 ha	31	1	5	9	9	6	1	-	-	6,9	0,90
7 - 10 ha	85	3	4	16	25	29	8	-	-	8,8	0,98
10 - 12 ha	60	1	6	7	13	20	11	2	-	10,4	1,06
12 - 15 ha	81	-	8	8	14	28	16	7	-	11,4	1,19
15 - 20 ha	78	7	4	9	13	17	22	5	1	11,2	1,53
20 - 25 ha	42	3	1	9	6	7	10	6	-	11,1	2,00
≥ 25 ha	31	4	6	2	4	7	4	2	2	9,9	3,28
Alle grootteklassen	425	21	38	68	87	114	72	22	3	9,9	1,42
Nieuw-Zwinderen	20	8	4	5	1	1	1	-	-	4,0	6,50
Zwinderen-Wachtum	119	1	4	16	29	33	26	9	1	11,4	1,35
Dalen-Dalerpeel	191	4	14	24	42	64	32	10	1	10,5	1,13
Dalerveen-Veenoord	95	8	16	23	15	16	13	3	1	8,2	1,79
C-bedrijven ≥ 1 ha	42	8	17	11	5	-	1	-	-	3,9	0,75
D-bedrijven ≥ 1 ha	16	5	5	6	-	-	-	-	-	2,8	0,85
Spec. bedr. ≥ 1 ha	4	1	2	1	-	-	-	-	-	2,5	1,20

Bron: C.D.-enquête 1960.

EIGENDOM EN PACHT

	Aantal bedrijven					Opp. cult.-grond in ha	Percentage cultuurgrond				Aantal bedrijfshoofden, dat grond verpacht		Oppervl. verpachte grond in ha	Oppervl. verpachte grond buiten het blok in ha
	totaal	cultuurgrond					eigendom		pacht		totaal 1)	verpachten buiten het blok		
		100% eigendom	≥ 50% eigendom	> 50% pacht	100% pacht		binnen blok	buiten blok	binnen blok	buiten blok				
A- en B-bedrijven														
1 - 3 ha	6	2	1	-	3	12	45	-	37	18	-	-	-	-
3 - 5 ha	11	3	2	6	-	45	52	3	45	-	2	1	4	4
5 - 7 ha	31	4	5	7	15	188	31	-	66	3	4	1	11	2
7 - 10 ha	85	9	23	30	23	715	38	1	59	2	10	1	36	1
10 - 12 ha	60	5	27	16	12	645	49	1	45	5	7	1	10	1
12 - 15 ha	81	10	29	24	18	1078	42	3	51	4	17	5	76	29
15 - 20 ha	78	11	27	18	22	1315	43	3	51	3	20	3	76	2
20 - 25 ha	42	11	10	8	13	919	49	1	47	3	19	1	103	11
≥ 25 ha	31	7	9	5	10	998	45	6	46	3	11	5	234	143
Alle grootte-klassen	425	62	133	114	116	5915	44	3	50	3	90	18	550	193
Nieuw-Zwinderen	20	7	2	1	10	507	38	10	45	7	4	1	176	122
Zwinderen-Wachtum	119	14	44	34	27	1803	45	2	48	5	28	4	102	7
Dalen-Dalerpeel	191	23	62	61	45	2243	44	2	53	1	42	9	157	40
Dalerveen-Veenoord	95	18	25	18	34	1362	43	3	50	4	16	4	115	24
C-bedrijven ≥ 1 ha	42 2)	14	7	10	10	116	45	2	52	1	6	-	10	-
D-bedrijven ≥ 1 ha	16	7	3	1	5	35	62	-	37	1	5	1	20	3
Spec. bedrijven ≥ 1 ha	4	2	1	-	1	11	56	32	12	-	1	-	0	-

1) Een eigenaar die 100 ha los land verpacht (zowel binnen als buiten blok) is hierbij niet inbegrepen, daar de gegevens onvolledig zijn.
2) Een bedrijf heeft geen cultuurgrond.

Bron: C.D.- enquête 1960.

DOOR GRONDGEBRUIKERS GEPACHTE GROND

Beroepsgroep	Totale opp. in ha 1)	Hiervan gepacht in procenten: veilig	onveilig	veilig of onveilig onbekend	Veilige pacht: oppervlakte in ha 1)	in procenten, gepacht van: landbouwers	rustende landb., renteniers, personen zonder beroep 4)	niet-agr. beroepspersonen	maatschappijen, instellingen 3)	familie 2)	overige en onbekend	Onveilige pacht: oppervlakte in ha 1)	in procenten gepacht van 2): landbouwers	rustende landb., personen zonder beroep 4)	overige en onbekend	Veilig of onveilig onbekend: oppervlakte in ha 1)	in procenten gepacht van 2): landbouwers	niet-agr. beroepspersonen	overige en onbekend
A- en B-bedrijven																			
1 - 3 ha	7	72	28	-	5	-	43	42	9	-	6	2	69	-	31	-			
3 - 5 ha	20	87	13	-	17	12	37	13	35	-	3	3	100	-	-	-			
5 - 7 ha	131	69	31	-	90	7	43	17	4	22	7	41	50	28	22	-			
7 - 10 ha	444	73	25	2	322	14	32	27	10	15	2	112	74	7	19	10	-	-	100
10 - 12 ha	328	69	25	6	225	17	38	20	9	7	9	82	83	8	9	21	-	-	100
12 - 15 ha	595	69	24	7	409	12	33	20	5	26	4	145	56	18	26	41	9	32	59
15 - 20 ha	712	82	17	1	583	25	33	8	6	24	4	121	39	30	31	8	47	-	53
20 - 25 ha	471	72	23	5	341	13	29	23	-	31	4	106	37	22	41	24	-	-	100
≥ 25 ha	488	92	5	3	448	19	41	2	22	10	6	26	99	1	-	14	-	-	100
Alle grootteklassen	3196	76	20	4	2440	17	34	15	9	20	5	638	58	18	24	118	6	11	83
Nieuw-Zwinderen	266	87	13	-	232	6	58	26	-	10	-	34	41	-	59	-	-	-	-
Zwinderen-Wachtum	960	88	10	2	841	32	30	13	3	15	7	103	45	42	13	16	23	-	77
Dalen-Dalerpeel	1227	78	17	5	958	7	40	18	4	28	3	207	69	12	19	62	-	22	78
Dalerveen-Veenoord	743	55	40	5	409	16	15	6	37	17	9	294	56	15	29	40	9	-	91
C-bedr. ≥ 1 ha	64	60	23	17	38	12	38	16	7	27	-	15	92	8	-	11	20	-	80
D-bedr. ≥ 1 ha	14	87	13	-	12	27	37	25	11	-	-	2	65	35	-	-	-	-	-
Spec.bedr. ≥ 1 ha	1	1	-	-	1	-	-	26	24	-	50	-	-	-	-	-	-	-	-

1) Inclusief niet-cultuurgrond.

2) Wanneer uit de enquêteformulieren uitdrukkelijk bleek dat er sprake was van een familierelatie tussen verpachter en pachter werd de oppervlakte grond gebracht onder het hoofd"familie". Het is echter niet uitgesloten dat er onder de overige categorieën verpachters familieleden van de pachters voorkomen.

3) Onder maatschappijen en instellingen zijn ondergebracht o.a. Kanaalmaatschappij, verzekeringsmaatschappij, N.A.M., N.S., R.W., kerkelijke instellingen.

4) Hieronder valt ook de door 1 verpachtster als los land verpachte 100 ha grond.

Bron: C.D.-enquête, 1960.

DE BEDRIJFSGEBOUWEN

	Aantal bedrijfsgebouwen								
	totaal	naar doelmatigheid				naar onderhoud			
		goed	matig	slecht	onbekend	goed	matig	slecht	onbekend
A-en B-bedrijven									
1 - 3 ha	6	2	2	2	-	3	2	1	-
3 - 5 ha	11	1	4	4	2	2	5	2	2
5 - 7 ha	31	9	15	7	-	10	18	3	-
7 - 10 ha	85	23	37	25	-	35	32	18	-
10 - 12 ha	60	21	23	14	2	28	21	9	2
12 - 15 ha	81	30	33	17	1	41	27	12	1
15 - 20 ha	78	43	26	9	-	50	18	10	-
20 - 25 ha	42	24	10	8	-	25	11	6	-
≥ 25 ha	31	24	5	2	-	24	5	2	-
Alle grootteklassen	425	177	155	88	5	218	139	63	5
Nieuw-Zwinderen	20	17	3	-	-	16	3	1	-
Zwinderen-Wachtum	119	50	46	23	-	55	45	19	-
Dalen-Dalerpeel	191	85	71	32	3	119	55	14	3
Dalerveen-Veenoord	95	25	35	33	2	28	36	29	2
C-bedrijven ≥ 1 ha	42	11	14	11	6	13	14	9	6
D-bedrijven ≥ 1 ha	16	3	8	3	2	3	10	1	2
Spec. bedr. ≥ 1 ha	4	2	1	-	1	2	1	-	1

Bron: C.D.-enquête 1960.

DE WONINGEN

	Aantal woningen								
	totaal	naar doelmatigheid				naar onderhoud			
		goed	matig	slecht	onbekend	goed	matig	slecht	onbekend
A- en B-bedrijven									
1 - 3 ha	6	1	1	4	-	2	3	1	-
3 - 5 ha	11	3	4	4	-	3	4	4	-
5 - 7 ha	31	5	16	10	-	9	17	5	-
7 - 10 ha	85	31	32	22	-	36	35	14	-
10 - 12 ha	60	22	22	15	1	35	14	10	1
12 - 15 ha	81	39	26	15	1	42	29	9	1
15 - 20 ha	78	37	31	10	-	47	23	8	-
20 - 25 ha	42	22	10	10	-	22	13	7	-
≥ 25 ha	31	22	7	2	-	24	5	2	-
Alle grootteklassen	425	182	149	92	2	220	143	60	2
Nieuw-Zwinderen	20	18	2	-	-	18	2	-	-
Zwinderen-Wachtum	119	45	49	25	-	54	47	18	-
Dalen-Dalerpeel	191	94	62	34	1	119	54	17	1
Dalerveen-Veenoord	95	25	36	33	1	29	40	25	1
C-bedrijven ≥ 1 ha	42	12	17	9	4	15	15	8	4
D-bedrijven ≥ 1 ha	16	4	7	5	-	4	8	4	-
Spec. bedr. ≥ 1 ha	4	3	1	-	-	3	1	-	-

Bron: C.D-enquête 1960.

HET AANTAL SLAAPKAMERS

	Aantal woningen							
		met ..... slaapkamers						
		geen	1	2	3	4	5 of 6	onbekend
A- en B-bedrijven:								
1 - 3 ha	6	1	4	-	-	-	1	-
3 - 5 ha	11	1	3	4	1	1	1	-
5 - 7 ha	31	2	7	11	7	1	-	3
5 -10 ha	85	13	10	19	33	5	2	3
10-12 ha	60	2	4	10	20	13	1	10
12-15 ha	81	3	5	12	30	20	3	8
15-20 ha	78	5	8	13	24	17	5	6
20-25 ha	42	5	3	7	9	11	5	2
≥25 ha	31	1	1	4	7	11	5	2
Alle grootteklassen	425	33	45	80	131	79	23	34
Nieuw-Zwinderen	20	-	-	4	4	8	4	-
Zwinderen-Wachtum	119	13	14	20	46	21	4	1
Dalen-Dalerpeel	191	12	24	33	62	44	8	8
Dalerveen-Veenoord	95	8	7	23	19	6	7	25
C-bedrijven ≥1 ha	42	2	7	9	11	5	-	8
D-bedrijven ≥1 ha	16	5	4	2	2	1	-	2
Spec. bedr. ≥1 ha	4	-	-	2	1	-	-	1

Bron: C.D.-enquête 1960.

DE UTILITEITSVOORZIENINGEN

	Aantal bedrijven 1)				
		aangesloten op:			
		elektriciteitsnet			
	totaal	totaal	met krachtstroom	water-leiding	tele-foon
A- en B-bedrijven:					
1 - 3 ha	6	6	1	4	1
3 - 5 ha	11	11	-	9	-
5 - 7 ha	31	29	1	19	-
7 -10 ha	85	81	8	65	6
10-12 ha	60	60	13	45	7
12-15 ha	80	74	13	63	9
15-20 ha	78	75	17	65	18
20-25 ha	42	40	17	39	23
≥25 ha	31	29	14	28	18
Alle grootteklassen	424	405	84	337	82
Nieuw-Zwinderen	20	18	4	20	16
Zwinderen-Wachtum	119	116	19	100	20
Dalen-Dalerpeel	190	179	37	146	21
Dalerveen-Veenoord	95	92	24	71	25
C-bedrijven ≥1 ha	39	39	2	30	6
D-bedrijven ≥1 ha	15	14	2	10	-
Spec. bedr. ≥1 ha	4	4	-	4	3

1) Waarvan de gegevens bekend zijn.

Bron: C.D.-enquête 1960.

HET GRONDGEBRUIK

	Oppervlakte cultuur-grond in ha	Percentage cultuurgrond in gebruik als		
		bouwland	grasland	tuinland
A- en B-bedrijven				
1 - 3 ha	12	44	56	-
3 - 5 ha	45	33	67	-
5 - 7 ha	188	39	61	-
7 - 10 ha	715	33	67	-
10 - 12 ha	645	36	64	-
12 - 15 ha	1078	36	64	-
15 - 20 ha	1315	40	60	-
20 - 25 ha	919	35	65	0
≥ 25 ha	998	48	52	-
Alle grootteklassen	5915	38	62	0
Nieuw-Zwinderen	507	74	26	0
Zwinderen-Wachtum	1803	34	66	-
Dalen-Dalerpeel	2243	30	70	-
Dalerveen-Veenoord	1362	45	55	-
C-bedrijven ≥ 1 ha	116	36	64	-
D-bedrijven ≥ 1 ha	35	26	74	-
Speo bedr. ≥ 1 ha	11	70	30	-

Bron: C.D.-enquête 1960.

HET BOUWLANDGEBRUIK

	Oppervlakte bouwland in ha	Percentage bouwland, beteeld met						
		hak-vruchten	aard-appelen	voeder-bieten	suiker-bieten	granen	landbouw-zaden	kunst-weide
A- en B-bedrijven								
1 - 3 ha	5	42	37	5	-	39	-	19
3 - 5 ha	15	46	29	16	1	54	-	-
5 - 7 ha	72	34	26	7	1	57	1	8
7 - 10 ha	237	38	29	8	1	62	-	-
10 - 12 ha	236	40	30	7	3	56	-	4
12 - 15 ha	387	41	30	6	5	56	-	3
15 - 20 ha	525	39	29	5	5	58	0	3
20 - 25 ha	321	47	34	7	6	53	-	-
≥ 25 ha	477	42	31	3	8	54	-	4
Alle grootteklassen	2275	41	30	6	5	56	0	3
Nieuw-Zwinderen	374	46	34	1	11	51	-	3
Zwinderen-Wachtum	608	39	29	7	3	59	-	2
Dalen-Dalerpeel	680	38	29	7	2	60	0	2
Dalerveen-Veenoord	613	43	31	5	7	51	0	6
C-bedrijven ≥ 1 ha	42	36	28	8	-	64	-	-
D-bedrijven ≥ 1 ha	9	29	26	3	-	71	-	-
Spec. bedr. ≥ 1 ha	7	52	30	6	16	29	-	19

Bron: C.D.-enquête 1960.

MELKCONTROLEGEGEVENS

Jaar	Dalen			Dalerveen			Gees			Wachtum			Drente gemiddeld		
	aantal koeien	kg melk	perc. vet	aantal koeien	kg melk	perc. vet	aantal koeien	kg melk	perc. vet	aantal koeien	kg melk	perc. vet	aantal koeien	kg melk	perc. vet
1951	584	4085	3,66	233	4059	3,62	559	4147	3,71	262	4150	3,58	33125	4069	3,73
1952	609	3902	3,63	260	3896	3,64	672	4057	3,71	242	4047	3,68	36987	4023	3,74
1953	736	4037	3,63	279	4036	3,63	653	4164	3,75	286	4210	3,66	41886	4072	3,74
1954	839	4059	3,67	308	4178	3,63	690	4182	3,75	324	4235	3,66	47123	4107	3,77
1955	995	4026	3,73	323	4166	3,67	710	4177	3,83	336	4116	3,73	50443	4003	3,81
1956	995	4096	3,78	338	4202	3,70	764	4160	3,84	389	4230	3,82	52428	4105	3,85
1957	1109	4325	3,83	370	4329	3,76	818	4309	3,87	376	4351	3,90	56701	4230	3,88
1958	1193	4349	3,83	415	4258	3,78	865	4388	3,88	395	4441	3,87	59965	4302	3,89
1959	1295	4439	3,87	452	4279	3,81	963	4386	3,94	403	4632	3,97	63543	4368	3,93

Bron: Jaarverslagen Centrale Melkcontroledienst.

DE WERKTUIGEN

Beroepsgroep	Grootteklasse in ha, gebied	Aantal bedrijven	Aantal bedrijven 1) met in eigendom: trekker	wagen 2)	stalmestverspreider	kunstmeststrooier	zaaimachine	spuitwerktuigen 3)	zelfbinder	aardappelrooier	grasmaaimach.	maaibalk	gecomb. hooibouwwerkt.	hooihark	hooischudder	melkmachine	ov. werktuigen 4)
	1– 3	6	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	3– 5	11	–	7	–	–	–	2	–	–	3	–	1	–	–	1	2
A	5– 7	30	1	27	–	–	–	3	–	–	15	–	5	–	–	–	–
+	7–10	85	–	80	1	1	–	17	–	1	68	–	28	5	5	6	2
B	10–12	60	–	60	2	–	–	24	–	2	50	–	32	1	1	2	–
	12–15	80	2	78	9	5	1	34	2	2	74	1	56	3	3	7	6
	15–20	78	9	75	13	4	8	31	9	8	71	5	59	9	8	21	15
	20–25	42	5	41	8	6	5	24	4	5	38	3	31	2	6	24	12
	≥25	31	18	31	11	13	11	18	14	13	25	4	27	2	3	17	14
A+B	≥ 1	423	35	400	44	29	25	153	29	31	344	13	239	22	26	78	51
	Nieuw-Zwinderen	20	14	19	3	10	14	14	17	11	9	8	16	1	1	6	21
	Zwinderen-Wachtum	119	6	114	31	4	2	60	4	9	104	4	79	16	21	26	7
	Dalen-Dalerpeel	190	4	179	4	7	3	36	3	5	160	1	101	5	4	31	7
	Dalerveen-Veenoord	94	11	88	6	8	6	43	5	6	71	–	43	–	–	15	16
C	≥ 1	42	2	11	1	–	–	4	2	2	3	2	2	–	–	–	6
D	≥ 1	16	–	1	–	–	–	–	–	–	3	–	–	–	–	–	–
spec. bedr.	≥ 1	4	–	1	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–

1) Van 2 A– en B–bedrijven ontbreken de gegevens.
2) Wagens op luchtbanden.
3) Rijdende spuitwerktuigen + rugspuiten + handspuiten.
4) Onder deze rubriek zijn o.a. ondergebracht 2 maaidorsmachines en 3 beregeningsinstallaties.

Bron: C.D.–enquête 1960.

LOONWERK EN WERKTUIGEN VAN DERDEN

	Aantal bedrijven 1)			
	totaal	dat gebruik maakt van		
		loon-werkers	werktuigen van	
			werktuigen-coöperaties	andere combinaties
A- en B-bedrijven				
1 - 3 ha	6	3	2	3
3 - 5 ha	11	8	5	2
5 - 7 ha	30	23	15	10
7 - 10 ha	85	74	24	43
10 - 12 ha	60	52	28	17
12 - 15 ha	80	72	39	19
15 - 20 ha	78	72	26	14
20 - 25 ha	42	42	18	7
≥ 25 ha	31	28	12	2
Alle grootteklassen	423	374	169	117
Nieuw-Zwinderen	20	19	13	1
Zwinderen-Wachtum	119	100	16	18
Dalen-Dalerpeel	190	172	86	59
Dalerveen-Veenoord	94	83	54	39
C-bedrijven ≥ 1 ha	42	29	15	9
D-bedrijven ≥ 1 ha	16	7	3	5
Spec. bedr. ≥ 1 ha	4	2	-	1

1) Van 2 A- en B-bedrijven ontbreken de gegevens.

Bron: C.D.-enquête 1960.

INRICHTING BEDRIJFSGEBOUWEN

	Aantal bedrijfsgebouwen										Aantal bedrijven uitgerust met	
	totaal	met stalruimte 1)			met tasruimte 1)			met werkt.-ruimte			silo 1)	opzet-stukken 1)
		goed	matig	slecht	goed	matig	slecht	goed	matig	slecht		
A- en B-bedrijven												
1 - 3 ha	6	3	2	1	2	1	2	3	-	2	1	1
3 - 5 ha	11	7	2	1	5	3	2	5	4	1	-	-
5 - 7 ha	31	14	13	4	13	12	6	11	15	5	3	2
7 - 10 ha	85	35	32	18	28	30	24	34	30	18	9	5
10 - 12 ha	60	25	25	8	27	21	10	30	15	13	12	8
12 - 15 ha	81	33	34	13	36	30	13	39	30	11	14	13
15 - 20 ha	78	44	24	9	47	16	11	43	19	13	11	7
20 - 25 ha	42	18	16	8	21	11	9	23	11	7	5	4
≥ 25 ha	31	24	3	3	23	5	1	21	5	2	4	3
Alle grootteklassen	425	203	151	65	202	129	78	209	129	72	59	43
Nieuw-Zwinderen	20	11	6	2	15	3	1	15	3	1	-	-
Zwinderen-Wachtum	119	55	43	21	54	39	26	50	41	28	7	7
Dalen-Dalerpeel	191	110	68	11	107	52	22	113	51	18	40	27
Dalerveen-Veenoord	95	27	34	31	26	35	29	31	34	25	12	9
C-bedrijven ≥ 1 ha	42	14	13	8	13	10	12	13	12	10	2	-
D-bedrijven ≥ 1 ha	16	3	8	3	2	8	4	4	6	4	-	-
Spec. bedrijven ≥ 1 ha	4	1	1	-	-	2	-	1	-	2	1	1

1) Voor zover de gevraagde gegevens bekend zijn.

Bron: C.D.-enquête 1960.

DE STALINRICHTING

	Totaal-aantal bedrijven	Aantal stallen voorzien van				
		mest-plaat	mest-gang	voer-goot	gier-kelder	drink-bakjes
A- en B-bedrijven						
1 - 3 ha	6	1	2	3	1	-
3 - 5 ha	11	-	4	5	3	1
5 - 7 ha	31	-	13	13	10	6
7 - 10 ha	85	3	50	60	37	33
10 - 12 ha	60	1	36	50	28	26
12 - 15 ha	81	3	57	73	39	52
15 - 20 ha	78	5	62	77	45	55
20 - 25 ha	42	4	34	42	25	32
≥ 25 ha	31	3	29	30	18	20
Alle grootteklassen	425	20	287	353	206	225
Nieuw-Zwinderen	20	1	17	19	10	12
Zwinderen-Wachtum	119	3	91	106	39	76
Dalen-Dalerpeel	191	10	120	150	111	96
Dalerveen-Veenoord	95	6	59	78	46	41
C-bedrijven ≥ 1 ha	42	1	15	16	9	5
D-bedrijven ≥ 1 ha	16	-	3	7	2	1
Spec. bedrijven ≥ 1 ha	4	-	2	2	2	1

Bron: C.D.-enquête 1960.

Bijlage 21

DE BEDRIJFSVOERING

Onderdeel	Aantal A- en B-bedrijven 1)										Aantal		
		met de genoemde onderdelen in de grootteklasse van									C-bedrijven ≥ 1 ha	D-bedrijven ≥ 1 ha	spec. bedrijven ≥ 1 ha
	totaal	1-3 ha	3-5 ha	5-7 ha	7-10 ha	10-12 ha	12-15 ha	15-20 ha	20-25 ha	≥ 25 ha	met de genoemde onderdelen		
Weiland en Vee													
Elektrische weide-afrastering	355	5	5	26	70	51	67	68	37	26	19	5	2
Chemische onkruid-bestrijding	117	–	3	1	32	17	18	21	13	12	4	–	–
Gebruik hooiruiters	303	2	4	19	62	42	57	64	30	23	18	3	2
Inscharen bij derden	56	2	3	10	12	10	7	8	3	1	10	2	1
Inscharen van derden	27	–	1	5	6	2	1	3	4	5	1	–	–
Berekenen voederrantsoen	117	2	1	5	20	12	30	21	17	9	2	–	1
Deelnemen melkcontrole	364	3	5	20	68	53	74	74	41	26	14	2	2
" k.i.	416	6	10	30	83	59	79	78	40	31	31	10	2
" stamboek	297	3	3	12	46	41	64	64	38	26	8	–	1
Bouwland													
Machinaal zaaien	43	–	–	–	2	1	6	13	7	14	1	–	–
Chemische onkruid-bestrijding	413	6	11	29	81	58	78	78	41	31	34	9	3
Contact met de Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst	174	1	2	11	24	24	36	41	18	17	1	–	1

1) Van 4 bedrijven ontbreken de gegevens.

Bron: C.D.-enquête 1960.

Bijlage 22

DE ARBEIDSNORMEN

		Aantal standaarduren per ha of dier
Akkerbouw:	granen	215
	bieten	650
	aardappelen	575
	peulvruchten	400
	groenvoedergewassen	175
	nagewassen	175
Grasland:		125
Veestapel:	melkkoeien (incl. opfok)	225
	mestvee	120
	fokzeugen (biggen)	74
	mestvarkens	24
	werkpaarden	125
	kippen en eenden (incl. opfok)	3

DE LEEFTIJD VAN DE BEDRIJFSHOOFDEN

	Aantal bedrijfshoofden							Gemidd. leeftijd in jaren
	totaal	in de leeftijdsklasse					leeftijd onbekend	
		< 35 jr.	35–44 jr.	45–54 jr.	55–64 jr.	≥ 65 jr.		
A- en B-bedrijven								
1 – 3 ha	6	–	1	1	3	1	–	59
3 – 5 ha	11	1	2	2	2	4	–	53
5 – 7 ha	31	4	7	8	9	3	–	49
7 – 10 ha	85	13	18	27	22	5	–	48
10 – 12 ha	60	4	11	20	18	7	–	52
12 – 15 ha	81	4	13	38	18	8	–	51
15 – 20 ha	78	7	17	21	20	12	1	51
20 – 25 ha	42	1	12	10	15	3	1	51
≥ 25 ha	31	1	5	12	9	4	–	53
Alle grootteklassen	425	35	86	139	116	47	2	51
Nieuw-Zwinderen	20	1	4	13	2	–	–	48
Zwinderen-Wachtum	119	7	20	35	39	16	2	53
Dalen-Dalerpeel	191	16	46	58	50	21	–	50
Dalerveen-Veenoord	95	11	16	33	25	10	–	50
C-bedrijven ≥ 1 ha	42	4	11	8	14	3	2	51
D-bedrijven ≥ 1 ha	16	–	–	–	4	12	–	70
Spec. bedr. ≥ 1 ha	4	–	–	2	2	–	–	56

Bron: C.D.-enquête 1960.

Bijlage 24

GEVOLGD ONDERWIJS DOOR LANDBOUWERS EN TUINDERS

Leeftijds-klasse	Aantal bedrijfshoofden	Percentage bedrijfshoofden 1)		
		met voortgezet onderwijs		zonder voortgezet onderwijs
		cursussen	dagonderwijs	
< 35 jaar	31	48	23	29
≥ 35 jaar	438	26	10	64
Alle leeftijden	469	27	11	62

1) Alle bedrijven ≥ 1 ha.

Bron: C.B.S.-landbouwtelling 1955.

HET ONDERWIJS VAN DE BEDRIJFSHOOFDEN

	Aantal bedrijfshoofden 1)					
	totaal	met voortgezet onderwijs				zonder voortgezet onderwijs
		m.l.s.	l.l.s.	agrarische cursus	niet-agrarisch onderwijs	
A- en B-bedrijven						
1 - 3 ha	6	-	1	-	-	5
3 - 5 ha	10	-	1	1	-	8
5 - 7 ha	28	-	3	9	-	16
7 - 10 ha	77	1	12	24	2	38
10 - 12 ha	55	2	5	23	-	25
12 - 15 ha	76	3	8	37	-	28
15 - 20 ha	77	11	6	30	-	30
20 - 25 ha	40	8	8	16	1	7
≥ 25 ha	31	10	4	11	-	6
Alle grootteklassen	400	35	48	151	3	163
Nieuw-Zwinderen	20	6	4	8	-	2
Zwinderen-Wachtum	115	10	6	48	2	49
Dalen-Dalerpeel	176	10	31	61	-	74
Dalerveen-Veenoord	89	9	7	34	1	38
C-bedrijven ≥ 1 ha	38	1	3	6	3	25
D-bedrijven ≥ 1 ha	11	-	-	1	-	10
Spec. bedr. ≥ 1 ha	3	-	-	1	-	2

1) Waarvan het gegeven bekend is.

Bron: C.D.- enquête 1960.

HET ONDERWIJS VAN DE ECHTGENOTEN

	Aantal echtgenoten 1)				
	totaal	met voortgezet onderwijs			zonder voortgezet onderwijs
		m.o.	h.h.s.	cursussen	
A- en B-bedrijven					
1 - 3 ha	1	-	1	-	-
3 - 5 ha	6	-	-	-	6
5 - 7 ha	20	-	3	-	17
7 - 10 ha	59	-	10	2	47
10 - 12 ha	34	-	8	1	25
12 - 15 ha	48	-	7	3	38
15 - 20 ha	50	-	15	4	31
20 - 25 ha	25	-	8	-	17
≥ 25 ha	22	3	6	-	13
Alle grootteklassen	265	3	58	10	194
Nieuw-Zwinderen	19	1	6	2	10
Zwinderen-Wachtum	77	-	7	4	66
Dalen-Dalerpeel	133	1	37	4	91
Dalerveen-Veenoord	36	1	8	-	27
C-bedrijven ≥ 1 ha	20	-	2	-	18
D-bedrijven ≥ 1 ha	7	-	-	-	7
Spec. bedr. ≥ 1 ha	-	-	-	-	-

1) Waarvan het gegeven bekend is.

Bron: C.D.-enquête 1960.

Bijlage 27

BEROEPEN BOERENZOONS

Omschrijving	Aantal zoons van 15 jaar en ouder van bedrijfshoofden uit de beroepsgroepen												
		A en B									C	D	spec.bedr.
		in de grootteklasse van ..... ha											
	totaal	1-3	3-5	5-7	7-10	10-12	12-15	15-20	20-25	≥ 25	≥ 1 ha	≥ 1 ha	≥ 1 ha
Inwonend	286	5	5	10	49	44	67	41	41	24	17	7	1
Uitwonend	95	3	3	9	16	12	10	20	13	9	8	22	-
Totaal	381	8	8	19	65	56	77	61	54	33	25	29	1
Werkend in de landbouw													
Thuis	171	2	1	5	25	26	43	31	20	18	3	-	1
Als arbeider	13	1	-	2	5	4	-	-	1	-	5	2	-
Zelfstandig	28	-	-	2	3	1	4	11	3	4	-	3	-
Totaal	212	3	1	9	33	31	47	42	24	22	8	5	1
Werkend buiten de landbouw													
Ambacht	20	-	2	2	5	2	4	2	2	1	3	6	-
Fabrieksarbeider	12	-	-	2	6	1	1	1	-	1	3	7	-
Kantoor	12	1	-	-	3	1	-	2	4	1	-	2	-
Arbeider N.S.	9	2	1	1	2	1	1	1	-	-	-	1	-
Onderwijs	5	-	-	-	-	3	1	-	1	-	1	1	-
Overige beroepen	28	1	4	2	6	5	1	4	4	1	3	6	-
Beroep onbekend	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Totaal	87	4	7	7	22	13	8	10	12	4	10	23	-
Onderwijs volgend	82	1	-	3	10	12	22	9	18	7	7	1	-

Bron: C.D.-enquête 1960.

ONDERWIJS BOERENZOONS

Omschrijving	Aantal zoons van 15 jaar en ouder van bedrijfshoofden uit de beroepsgroepen												
	totaal	A en B in de grootteklasse van ..... ha									C	D	spec. bedr.
		1-3	3-5	5-7	7-10	10-12	12-15	15-20	20-25	≥ 25	≥ 1 ha	≥ 1 ha	≥ 1 ha
Inwonend	286	5	5	10	49	44	67	41	41	24	17	7	1
Uitwonend	95	3	3	9	16	12	10	20	13	9	8	22	-
Totaal	381	8	8	19	65	56	77	61	54	33	25	29	1
Met voortgezet onderwijs:													
a. algemeen:													
V.H.M.O. + H.O.	21	1	-	-	2	4	5	-	6	3	2	1	-
(M.)U.L.O.	28	-	-	1	5	3	7	1	9	2	-	1	-
totaal	49	1	-	1	7	7	12	1	15	5	2	2	-
b. landbouwonderwijs:													
middelbaar	50	1	1	1	4	3	13	12	6	9	-	-	-
lager	78	-	1	3	9	9	19	15	18	4	2	1	1
cursus	35	-	-	3	4	6	8	11	2	1	-	-	-
totaal	163	1	2	7	17	18	40	38	26	14	2	1	1
c. technisch onderwijs:													
middelbaar	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
lager	25	-	-	2	4	5	5	5	2	2	7	3	-
cursus	5	-	-	-	-	-	2	-	3	-	1	-	-
totaal	31	-	-	2	4	5	7	6	5	2	8	3	-
d. onbekende vorm	80	1	3	2	23	15	12	10	3	11	5	14	-
a t/m d	323	3	5	12	51	45	71	55	49	32	17	20	1
Zonder voortgezet onderw.	58	5	3	7	14	11	6	6	5	1	8	9	-

Bron: C.D.-enquête 1960.

Bijlage 29

DE AGRARISCHE VERENIGINGEN

	Aantal bedrijfshoofden					
		lid van				
	totaal	D.L.G.	A.B.T.B.	C.B.T.B.	ver.voor B.V.	A.N.A.B.
A- en B-bedrijven						
1 - 3 ha	6	1	1	-	-	-
3 - 5 ha	11	5	1	-	-	-
5 - 7 ha	31	18	2	1	-	-
7 - 10 ha	85	53	9	2	1	-
10 - 12 ha	60	47	3	-	3	-
12 - 15 ha	81	55	6	5	-	-
15 - 20 ha	78	64	6	4	3	-
20 - 25 ha	42	34	2	4	4	-
≥ ≥ 25 ha	31	22	-	4	1	-
Alle grootteklassen	425	299	30	20	12	-
Nieuw-Zwinderen	20	12	-	6	-	-
Zwinderen-Wachtum	119	99	-	5	3	-
Dalen-Dalerpeel	191	128	25	4	3	-
Dalerveen-Veenoord	95	60	5	5	6	-
C-bedrijven ≥ 1 ha	42	11	4	-	-	11
D-bedrijven ≥ 1 ha	16	8	2	-	-	1
Spec.bedr.≥ 1 ha	4	3	-	-	-	-

Bron: C.D.-enquête 1960.